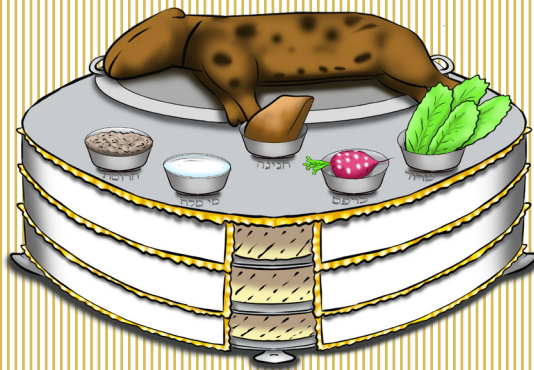

סדר
הגדה של פסח
לימי בית המקדש השלישי

כולל הלכות נחוצות לליל הסדר
עם סדר אכילת קרבן פסח

הציור להמחשה בלבד ע"פ התפארת ישראל
שיטות נוספות ראה בעמ' ב'

נר זכרון
לע"נ הנערה הטהורה

רחל דינר ע"ה

בת רבי יהודה אריה הלוי שליט"א
השיבה נשמתה זכה כנתינתה
כ"ה מרחשון תש"פ

נדפס על נייר שאין בו חשש קבלת טומאה (א)

נא לשלוח הערות:

שמושון דינר בן פתחיה 16 ב"ב

טל: 054-8490091

פקס: 1533-5798764

דוא"ל: diner900900@gmail.com

או למערכת תורת הקרבנות

בטל: 03-6183447

דוא"ל: hakorbanot@gmail.com

מאיר עיניים

עימוד ספרים מקצועי

c0722722@gmail.com | 0722-722-304

הגדה של
פסח

מכתב ברכה

מהגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א
והגאון רבי יגאל רוזן שליט"א ראש ישיבת אור ישראל

Rabbi Yehudah Aryeh Halevi Dunner
Rav, "Divrei Shir" Zeirei Agudas Israel
37 Ha'admos Mipuz Street, Be'er Brak 51527, Israel
Tel: 03-6181981

הרב יהודה אריה הלוי דינר
רב ביהמ"ס צא"ר "דברי שיר"
רח' האדמור' מנור 37 בני ברק 51527
טל. 03-6181981

בס"ק י"ק לט"ו, ול"ט, בן-הבן, ע"ה

מכתב ברכה

שמח ליבנו בראותינו את גודל יקר תפארת ה'הגדה של פסח' לבית השלישי, שנכתב על ידי בני הרה"ג רבי שמשון הלוי דינר שליט"א, אשר פקיע שמויה בחיבורי "הלכתא למשיחא" ועוד חיבורים בדינים שינהגו לעתיד לבוא, ועתה הניף ידו להגיש לפני הציבור 'הגדה של פסח' הכוללת כל הפרטים הנחוצים לליל הסדר בירושלים עם אכילת קרבן פסח וחגיגה, ושזר בה פסקי הלכות רבים שיהיו נחוצים לכל אחד ואחד, והכל בטוב טעם ודעת דבר נאה ומתוקן. ומפורסם לכל מה שהאריך הכהן הגדול מאחיו מרן בעל החפץ חיים זיע"א בגודל החשיבות של לימוד הלכות קדשים כהכנה לגאולה ולבנין בית המקדש, ועתה כאשר מוכנה ההגדה הנ"ל לפנינו, ויוכל כל אחד לידע כיצד לנהוג בליל הסדר, ודאי יש בזה הכנה רבתי לעתיד לבוא, והרי זה מגדיל ביותר את הציפייה שנוכה לקיים בקרוב את סדר ליל הפסח ככל משפטו וחוקתו, יחד עם משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

אמן הו"מ, ויחפ"ה לט"ו, הל"ט, בן-הבן, ע"ה
בב"ק ביהמ"ס צא"ר, בני ברק
בכבוד רב, יהודה אריה הלוי דינר

בס"ק מנכ"ל ד"ר אבי אגוני ישיבי הקי"א, גני ט"א
והיי"ע צ"ח א' ח"מ לט"ו, ש"ת, כ"ה, ב"ה, א' ח"מ לט"ו, ב"ה, א'
הדואר אורי נאמן, וקצויה הנשיגה, אצ"ח קניון ה' ולקני גני-ט"א.
ויצא חזקין את הר"ע הממון א"א"א לט"ו, דעונו, א"ח, מל"ח, ג"ח, ח"ח, ח"ח, ח"ח.
י"ח, י"ח

מכתבי ברכה שניתנו לספרי "תורת הקרבנות"

מיכל יהודה ליפקוביץ
זכרון מאיר
בני ברק

בס"ד ו' י"א תש"ס

מכתב ברכה

דבר גדול עשו חבר הרבנים עמלי התורה מאברכי הכוללים שליט"א שנתאגדו ללמוד בחבורה ולברר בעיון ועמל ובדיבוק חברים כדרכה של תורה עניני קדשים דיני הקרבנות וסדר הקרבנות וכו', וכבר זכו להחיל מפרי עמלם בספר הנקרא על ידם "תורת הקרבנות", שבלימוד זה כאילו זכו והקריבו הקרבנות, כמאמרם ז"ל עה"פ במלאכי ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, בכל מקום ס"ד, אלא אלו תלמידי חכמים שעוסקים בהלכות עבודה, מעלה אני עליהם כאילו מקריבים ומגוישים לשמי. וכבר האריך הס"ק מרן הגה"ק בעל החפץ חיים ז"ע בהקדמתו לספר ליקוטי הלכות בגודל המעלה של לימוד זה וא"צ להוסיף דברים בזה, ולא אבוא אלא בברכה שיזכו לישב על התורה במנוחת הנפש ודעה פנויה ללמוד וללמד ונזכה כולנו יחד בקרוב לראות בית השם בתפארתו כהנים בעבודתם לויים בדוכנם וישראל במעמדם

שוב השם שבות עמו בבוא לציון גואל בב"א. (ה' תמוז כ"ב) דב"ט' ו' י"א תש"ס

מכתב ברכה

ממרן הגאון רבי ישראל אלי' ויינטרויב זצוק"ל

(ניתנה לרגל פתיחת הכולל ללימוד הלכות הקרבנות - אייר תשס"ט)

לחברי הכולל

לענ"ד פתחתם פתח חדש בנוגע לענין הקרבנות למעשה בדורנו שיבא במהרה, ולא ראיתי אף פעם מי שיגש לבעיות הסובבות את הנושא של הקרבת קרבנות, ואולי יהיה בזה יגדיל תורה ויאדיר ומקום הניחו לכם.

המברכם

ישראל אלי' ויינטרויב

הגדה
של
פסח

Rabbi CHAIM P. SCHEINBERG

Rosh Hayeshiva "TORAH ORE"

and Morah Hora'ah of Kiryat Mattersdorf

הרב חיים פינחס שיינברג

ראש ישיבת "תורה אור"

ומורה הוראה דקריית מטוסדורף

בס"ד

אדר ראשון תשע"א

מכתב ברכה

הובאו לפני גליונות של הספר אוצר דינים תורת הקרבנות והוא ליקוט בחכמה זה סדר קדשים, פסקי הלכות בעניני הקרבנות שטרחו ונתיגעו אברכים יראים ושלימים וקבצו לפונדק אחד מדברי הש"ס ראשונים ואחרונים כשו"ע שלם על דיני כשרות הקרבן, קניתו הקדשו ועוד היד בטויה.

והנה זה דבר חדש לערוך שו"ע שלם בעניני קדשים ותלוי בגדולי הדור, ובסייעתא דשמיא, כמו שזכו גדולים שלפנינו בחלקי התורה אחרים שלא ערך מרן הב"י שו"ע מפורט.

אך מ"מ יש בזה התעוררות גדולה לעסוק בחלק זה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, [וכבר שנים רבות עסק בזה ידידי מנעורי הגאון ר' שכנא זאהן שליט"א] וכידוע הח"ח עורר על כך, שלא נבוש ולא נכלם בביאת הגואל בידיעת הלכות ביהמ"ק והקרבנות.

ולא נצרכא אלא לברכה, שחפץ ה' בידם יצליח להשלים זה הבנין ולכוין לאמיתה של תורה, ונזכה ב"ב לבנין ביהמ"ק ולעבודת הכהנים.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה

ומצפה לבנין אריאל

הגדה
של
פסח

הגדה של פסח

דברים אחדים

ברגשי קודש הננו להגיש לפניכם את ההגדה של פסח לבית המקדש השלישי. כולנו תקוה שבשנה זו נזכה להקריב קרבן פסח בביהמ"ק שייבנה במהרה, וכך להשתמש בהגדה זו כאשר נסב על שולחן הסדר בירושלים.

אך גם אם לא נזכה ח"ו לכך, עדיין תשמש אותנו הגדה זו על מנת להתכונן ביתר שאת ומתוך ציפיה עמוקה, לאופן עריכת הסדר בליל הפסח בירושלים.

ייחודה של הגדה זו אינו מתבטא רק בהדרה החיצוני. עמל ויגיעה רבים הושקעו בחלק ההלכתי הנמצא בה. בהגדה הובאו בס"ד מאות פסקי הלכה המתאימים במיוחד לליל הסדר בימי הבית השלישי, לאחר עיון מעמיק וביורור הסוגיות במקורם, ובתוספת דברי הראשונים והאחרונים שעסקו בנושאים אלו.

כל המעיין בהגדה זו יוכל לראות את ההיבט ההלכתי המקיף הכלול בה, הן מבחינת הרמה ההלכתית של בירור הדעות השונות בדיוק רב, והן בשימת הלב לציון כל הפרטים, הנחוצים לכל העורך את שולחן הסדר בירושלים בימי ביהמ"ק.

בימים אלו כאשר כולנו עדיין מצפים לבנין בית המקדש, נוכל לעלעל בין בתרי ההגדה ולרוות מהניחוח של הציפייה לגאולה הנוסף מבין דפיה. כל שינוי בנוסח אמירת ההגדה, כל הלכה הנוגעת לאלו הזוכים לאכול מקרבן הפסח, מעצימה בנו את הכמיהה והציפייה, מתי יבוא היום הנכסף של ביאת המשיח, ומתי נזכה גם אנחנו לקיים את המצוות הללו בהידור ובשלמות.

בניסן נגאלו בניסן עתידים להגאל. מי יתן ובזכות ריבוי התשוקה להקרבת קרבן פסח בבית השלישי שייבנה במהרה, נוכל כבר בשנה זו לחזות בקיבוץ כל עם ישראל המגיע להקריב קרבן פסח במקדש, ונהיה כולנו מאלו שנאמר עליהם "וזרחו לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא", ויהיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים - בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

אדר תש"פ
מכון תורת הקרבנות

מודעה רבה

בהגדה זו נכתבו בס"ד בדקדוק רב כל הדינים הנוגעים לליל הסדר בירושלים בזמן המקדש, ובפרט סדר הסעודה עם אכילת קרבן פסח, לפי כל השיטות.

כמו כן הובא סדר אמירת ההגדה כפי שנתבאר בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים, (מלבד מקומות שעדיין לא נתברר הנוסח, והוקף בסוגריים או סומן בסימן שאלה).

אכן פשוט שלמעשה אין לסמוך על הדברים הנכתבים, ואי"ה כשיבוא משיח צדקנו ואליהו הנביא יתבררו כל הפרטים, ויה"ר שנזכה לכך במהרה בזאת השנה.

הלכות ליל הסדר

א. כשחל ליל הסדר במוצאי שבת אומרים:

בְּרוּךְ הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

(אם עדיין לא התפללו ערבית^(א) או מי ששכח לומר ותודיענו)

ומדיחים את הקרביים של קרבן הפסח, וצולים את הקרבן^(א).

ב. מי שהיה אסור באכילת קודש עד הלילה (כגון שהיה אונן) צריך לטבול בלילה אחר צאת הכוכבים^(א), [וכן שאר אנשים האסורים באכילת קדשים ללא טבילה (כגון מי שהיה מחוסר כיפורים) ועדיין לא טבלו יטבלו בלילה לפני הסדר].

ג. עורכים את הסדר לפני מחרות ירושלים, בקומת קרקע בלבד ולא בקומות עליונות, משום שאסור לאכול את הפסח והחגיגה בקומות אחרות^(א), (לענין קומות מינוס צ"ע^(א)), ויש מתירים גם בשאר קומות^(א).

ד. בני החבורה המנויים על קרבן אחד אינם צריכים לאכול יחד, אלא רשאים לאכול את הפסח בשתי חבורות^(א), אבל כל אחד מבני החבורה יקפיד לאכול במקום אחד ובאותו חבורה, ואין רשאי לאכול בשתי מקומות, או בשתי חבורות אפילו כששתיהן אוכלות בבית אחד^(א).

ה. מביאים לשלחן שני מצות שנאפו שלא לשמה בלבד לצורך לחם משנה, ורק לאחר שלחן עורך מביאים מצה שמורה^(א), וי"א שמביאים ג' מצות שמורות מתחילת הסדר יחד עם הקערה^(א).

ו. אין לוקחים מצות של לחם הפנים לצורך מצת מצוה^(א), ולא מצות שנעשו מחיטים ושעורים של ביכורים^(א), אבל לוקחים מצה של מעשר שני^(א), וכן חלה ותרומה לכהנים^(א).

ז. מותר ליקח מרור של מעשר שני לצורך מצות מרור, וכן מרור של תרומה לכהנים^(א).

ח. אנשי בית אב מותרים לשתות יין של ארבע כוסות^(א), וי"א שיקחו חמר מדינה לארבע כוסות או שישתו רק רוב רביעית^(א), וי"א שישתו מיץ ענבים^(א).

ט. מניחים על הקערה גם את גופו של פסח^(א), וי"א גם כזית מבשר החגיגה^(א) (אם הקריבו כשלא חל במוצ"ש).

סדר הקערה

לדעת התפארת ישראל (כג)

לדעת הרמ"א (כב)

לדעת הגר"א (כד)

וי"א כך (בדעת הרמב"ם) (כו)

וי"א כך (ע"פ המרדכי) (כה)

הגדה של פסח

סימני הסדר

(נ.ב. שמות הסימנים כפי המקובל נכתבו לפי חרוזים, וכפה"נ כששתנה הסדר ישתנו גם שמות הסימנים, ואעפ"כ הבאנו את סדר הלילה לפי שמות הסימנים המקובלים, להמחיש את השינויים שיהיו במהרה בימינו).

בית שמאי (כו)	תוס' רי"ד	מרדכי	רמב"ם ומאירי	תוס' (להלכה כהלל)	רא"ש ורבינו דוד	תוס' (שיטה א' - לחומרא כהלל ורבנן)
רְחֵץ	קִדַּשׁ	קִדַּשׁ	קִדַּשׁ	קִדַּשׁ	קִדַּשׁ	קִדַּשׁ
קִדַּשׁ	יִרְחֹץ	יִרְחֹץ	יִרְחֹץ	יִרְחֹץ	יִרְחֹץ	יִרְחֹץ
כִּרְפַס	כִּרְפַס	כִּרְפַס	כִּרְפַס	כִּרְפַס	כִּרְפַס	כִּרְפַס
?	יַחֲץ	מוֹצִיא	יַחֲץ	יַחֲץ	יַחֲץ	יַחֲץ
?	מְגִיד	שְׁלַחַן עוֹרֵף	מְגִיד	מְגִיד	מְגִיד	מְגִיד
?	רְחֹצָה	קִרְבּוֹ חֲגִיגָה	רְחֹצָה	רְחֹצָה	רְחֹצָה	רְחֹצָה
?	?	יַחֲץ	מוֹצִיא	מוֹצִיא	מוֹצִיא	מוֹצִיא
?	?	מְגִיד	כוֹרֵף	שְׁלַחַן עוֹרֵף	שְׁלַחַן עוֹרֵף	מִצָּה
?	?	רְחֹצָה	קִרְבּוֹ חֲגִיגָה	-----	קִרְבּוֹ חֲגִיגָה	מְרוֹר
?	?	מִצָּה	קִרְבּוֹ פֶּסַח	-----	מִצָּה	שְׁלַחַן עוֹרֵף
?	?	מְרוֹר	שְׁלַחַן עוֹרֵף	-----	מְרוֹר	קִרְבּוֹ חֲגִיגָה
?	?	קִרְבּוֹ פֶּסַח	צְפוּן	קִרְבּוֹ חֲגִיגָה	קִרְבּוֹ פֶּסַח	קִרְבּוֹ פֶּסַח
?	?	כוֹרֵף	-----	כוֹרֵף	כוֹרֵף	כוֹרֵף
?	הֶלֶל	בָּרַךְ	בָּרַךְ	?	?	?
?	בָּרַךְ	הֶלֶל	הֶלֶל	?	?	?
נִרְצָה	נִרְצָה	נִרְצָה	נִרְצָה	נִרְצָה	נִרְצָה	נִרְצָה

ג

תזכורת לבני החבורה ! לא לשכוח להדליק נרות יום טוב

בני החבורה לובשים קיטל בשעת עריכת הסדר (כה)

(כשחל ליל הסדר בשבת יש נוהגים לזמר
"שלום עליכם" "אשת חיל" ומברכים ברכת הבנים)

קִדְשׁ

כשחל בשבת מתחילין כאן:

בלחש: וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר

מביטים על נרות שבת וי"ט ואומרים: יום השְׁשִׁי. וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם. וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

כשחל בחול מתחילין כאן:

סְבָרֵי מָרְנוּ וּרְבָנוּ וּרְבָנוּ וּרְבֹבוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:

(על חמר מדינה ול): שְׁהַכֵּל נְהִיָּה בְּדַבְרוֹ

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עַם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לְשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתִּתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

הגדה של פסח

בְּאַהֲבָה (בשבת: שְׂפָתוֹת לְמִנוּחָה וּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חֲגִים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן, אֶת יוֹם (בשבת: הַשַּׁבָּת הַזֶּה, וְאֶת יוֹם) חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה, זְמַן חֲרוּתֵנוּ (בשבת: בְּאַהֲבָה) מְקַרָּא קֹדֶשׁ, [זְכֹר לִיצִיאַת מִצְרָיִם (א)]. כִּי בָנוּ בְּחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים, (בשבת: וְשַׁבָּת) וּמוֹעֲדֵי קֹדְשְׁךָ (בשבת: בְּאַהֲבָה וּבְרַצּוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הִנְחַלְתָּנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ (בשבת: הַשַּׁבָּת וּ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְמַנִּים:

כשחל במוצאי שבת מוסיפים שתי ברכות אלו לפני ברכת שהחיינו:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶּךָ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ: (מביטים בצפרניים)

חוזרים ולוקחים את הכוס ביד ימין ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶּךָ הָעוֹלָם הַמְבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחַל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשִׁשְׁתַּיִם יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קֹדֶשׁ שַׁבָּת לְקֹדֶשׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּתָּ, וְאֶת יוֹם הַשְּׂבִיעִי מִשִּׁשְׁתַּיִם יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קֹדֶשׁתָּ. הַבְּדִלָּתָּ וְקֹדֶשׁתָּ אֶת עַמּוֹךָ יִשְׂרָאֵל בְּקֹדֶשׁתָּךְ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

בברכת שהחיינו יש לכוון אף על מצוות הלילה, **אכילת פסח** מצה ומרור, וסיפור יציאת מצרים, ו"א אף על ביעור חמץ והקרבת קרבן פסח של ערב יו"ט (כב). נשים שברכו שהחיינו בהדלקת הנר לא יברכו כאן שהחיינו (ולענין עניית אמן יש דעות בזה).

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶּךָ הָעוֹלָם, שֶׁחַיֵּינוּ וְקִיְמָנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזִמְנוֹ הַזֶּה:

ושותים את כוס היין בהסבה על צד שמאל.

לכתחילה ראוי לשתות רביעית יין ובדיעבד די ברוב רביעית, (ואנשי בית אב י"א שאם שותין יין ישתו רק רוב רביעית (כג)).

וְרִחַץ

כל המסובין נוטלים ידיים (ד), (י"א שטובלים ידיים ומברכים "על טבילת ידיים" ועולה גם על אכילת המצות והחגיגה (ה)). לאחר הנטילה קודם הניגוב מברכים (ז):

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

כֶּרֶס

לוקחים כרפס (ז) וטובלים במי מלח ומברכים בפה"א, ומכוונים בברכה לפטור גם את המרור שברכתו בורא פרי האדמה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הָאֲדָמָה:

ואוכלים ללא הסיבה
אין מברכים ברכה אחרונה (ח)

י"א שמדלגים מכאן עד "מוציא" בעמ' ל"ג,
ולאחר שלחן עורך חוזרים ל"יחץ מגיד" (ט).

יַחַץ

יקח המצה המיועדת למצת מצוה (מ) ויחצנה לשנים, ומצניע אחד מהם תחת המפה (נא), (י"א שאין מביאין אותה עד לאחר "שלחן עורך" קודם אכילת מצה (מב)).

הגדה
ושל
פסח

הגדה של פסח

מגיד

דעת הרבה ראשונים ואחרונים דלהלכה מצות זכירת מצרים נהוג אף בימות המשיח, ויש אומרים שאינו נהוג בימות המשיח (מג), ולענין מצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר י"א שלכו"ע נהוג בימות המשיח (מד), ויש חולקים (מה), [ולפ"ז מדלגים מכאן עד "מוציא" וא"צ שוב נטילת ידים (מו)].

הַאֲ לַחֲמַא עֲנִיא דִּי אֶכְלוּ אַבְהַתְנָא בְּאַרְעָא דִּמְצָרִים. כָּל דְּכַפִּין יִיתִי וַיְכוּל, [כָּל דְּצָרִין יִיתִי וַיִּפְסַח. (מו)] (הַשְּׁתָא הָכָא, לְשַׁנָּה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. הַשְּׁתָא עֲבָדִי, לְשַׁנָּה הַבָּאָה בְּנִי חוּרִין): (מח)

מכסים את המצות, ומוזגין כוס שני.

אין לוקחים יין של תרומה, ביכורים ושביעית לכוס שני, מפני ששופכים ממנו באמירת עשר המכות.

וכאן הבן שואל:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

שְׁבַכְל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמִצָּה, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מִצָּה.

שְׁבַכְל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יְרָקוֹת, הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוּר. [יש שאינם מוסיפים זה] שְׁבַכְל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֶּשָׂר צְלִי שְׁלוֹק וּמִבְּשָׁל, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ צְלִי. (מט)

שְׁבַכְל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מְטַבְּלִין אֶפְלוּ פֶּעַם אַחַת, הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פֶּעַמִּים.

שְׁבַכְל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסַבֵּין, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלְנוּ מְסַבֵּין: (ו)

מגלים את המצות שבקערה.

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרוּעַ נְטוּיָה. וְאֵלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הָרִי אָנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מִשְׁעַבְדִּים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וְאִפְלוּ כָּלְנוּ חֲכָמִים, כָּלְנוּ גְבוּרִים, כָּלְנוּ זְקֻנִים, כָּלְנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מִשְׁבַּח:

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וּרְבִי יְהוֹשֻׁעַ וּרְבִי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וּרְבִי עֲקִיבָא וּרְבִי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבֵי בְרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלֵּילָה, עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם, רְבוֹתֵינוּ, הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: הָרִי אֲנִי כָּבוֹ שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זְכִיתִי שֶׁתֵּאמַר יִצִיאַת מִצְרַיִם בְּלֵילוֹת עַד שֶׁדָּרָשָׁה בֶּן זֹמָא: שְׁנַאמַר, לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם יִצִיאַתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ - הַיָּמִים, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ - הַלֵּילוֹת. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים: יְמֵי חַיֶּיךָ - הָעוֹלָם הַזֶּה, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ - **לְהַבִּיא לִימוֹת הַמְּשִׁיחַ:** (א)

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא. כְּנֶגֶד אֲרַבְעָה בְּנִים דְּבִרְהַ תּוֹרָה: אֶחָד חָכֵם, וְאֶחָד רָשָׁע, וְאֶחָד תָּם, וְאֶחָד שָׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשַׁאֵל:

חָכֵם מָה הוּא אוֹמֵר: מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְּשֻׁפָּטִים אֲשֶׁר

הגדה של פסח

צנה יהוה אלהינו אתכם? (ב) ואף אתה אמר לו כהלכות הפסח:
אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן:

רשע מה הוא אומר: מה העבדה הזאת לכם? לכם - ולא לו.
ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר. ואף אתה הקהה
את שניו ואמר לו: בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים. לי
- ולא לו. אלו היה שם, לא היה נגאל:

תם מה הוא אומר: מה זאת? ואמרת אליו: בחזק יד הוציאנו
יהוה ממצרים, מבית עבדים:

ושאינו יודע לשאול, את פתח לו, שנאמר, והגדת לבנך
ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים:

יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא
יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה - בעבור זה לא אמרתי
אלא בשעה שיש פסח (ג) מצה ומרור מנחים לפניה:

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשו קרבנו
המקום לעבדתו, שנאמר, ויאמר יהושע אל כל העם, כה אמר
יהוה אלהי ישראל: בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח
אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים. ואקח את אביכם
את אברהם מעבר הנהר ואולף אותו בכל ארץ כנען, וארבה את
זרעו ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. ואתן
לעשו את הר שעיר לרשת אתו, ויעקב ובניו ירדו מצרים:

ט

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא חָשַׁב אֶת הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבְרִית
בֵּין הַבְּתָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ
בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת
הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִכִי וְאַחֲרָי כֵן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גָּדוֹל:

מכסים את המצות, ומגביהים את הכוס.

וְהִיא שְׁעַמְדָּה

לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ.
שֶׁלֹּא אַחַד
בְּלִבָּד עֹמֵד
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ,
אֶלֹא שְׁבִכְל דּוֹר
וְדוֹר עוֹמְדִים
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ,
וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא מְצִילֵנוּ
מִיָּדָם:

הגדה של פסח

מניחים את הכוס, ומגלים את המצות.

צא ולמד מה בקש לָבֹן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לִיעֲקֹב אָבִינוּ. שְׁפָרְעָה
לא גָזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָבֹן בִּקֵּשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל, שְׁנֹאמֶר:
**אֲרָמִי אֲבֹד אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיִּגְר שָׁם בְּמַתִּי מֵעַט, וַיְהִי
שָׁם לְגוֹי גָדוֹל, עֲצוּם וְרַב:**

וַיֵּרֶד מִצְרַיִם, אָנוּס עַל פִּי הַדְּבוּר:

**וַיִּגְר שָׁם, מִלְמַד שֶׁלֹּא יֵרֶד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא
לְגוֹר שָׁם, שְׁנֹאמֶר, וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעֲה, לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ, כִּי אִין
מְרַעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ, כִּי כָבֵד הָרַעַב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן. וְעַתָּה
יִשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשׁוֹ:**

**בְּמַתִּי מֵעַט, כְּמָה שְׁנֹאמֶר, בְּשִׁבְעִים נַפְשׁ יֵרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרַיִם,
וְעַתָּה שְׂמֵךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב:**

וַיְהִי שָׁם לְגוֹי, מִלְמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם:

**גָּדוֹל עֲצוּם, כְּמָה שְׁנֹאמֶר, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ
בְּמֵאד מֵאד, וַתִּמְלֵא הָאֶרֶץ אֹתָם:**

**וְרַב, כְּמָה שְׁנֹאמֶר, רַבְּבָה כְּצֶמַח הַשִּׁדָּה נִתְתִּיךָ, וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי
וַתְּבֹאֵי בְעַדֵי עַדִּים, שְׂדִים נִכְנֹו וּשְׁעָרָךְ צִמַח, וְאֵת עָרִם וְעָרֶיךָ.
וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶה מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדַמְיֶךָ, וְאֶמַר לָךְ בְּדַמְיֶךָ חַיִּי,
וְאֶמַר לָךְ בְּדַמְיֶךָ חַיִּי:**

יא

וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה:

וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסִף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ:

וַיַּעֲנוּנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשְׁימוּ עָלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם, וַיִּבְּנוּ עָרֵי מִסְכָּנוֹת לַפְרֵעָה, אֶת פְּתָם וְאֶת רַעַמְסֵס:

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָפָר:

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוּ, וַיִּרְא אֶת עֲנִינּוּ וְאֶת עֲמִלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ:

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֶּאֱנַחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבוּדָה וַיִּזְעַקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה:

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם, אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב:

וַיִּרְא אֶת עֲנִינּוּ, זוֹ פְּרִישׁוֹת דָּרָךְ אָרֶץ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים:

וְאֶת עֲמִלְנוּ, אֵלּוּ הַבְּנִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, כָּל הַבָּן הַיְלֹוֹד הַיְאֹרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבַּת תִּחְיֶיוּ:

הגדה של פסח

**וְאֵת לַחֲצֹנּוֹ, זֶה הַדְּחָק, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר
מִצְרַיִם לַחֲצִים אֹתָם:**

**וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה, וּבִמְרָא
גָדֹל, וּבִאֲתוֹת וּבִמִּפְתֵּיִם:**

**וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם, לֹא עַל יְדֵי מְלָאָךְ, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף, וְלֹא
עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֶצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר,
וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה, וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים.
אֲנִי יְהוָה:**

**וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה, אֲנִי וְלֹא מְלָאָךְ. וְהִפִּיתִי כָּל
בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲנִי וְלֹא שָׂרָף. וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה
שְׁפָטִים, אֲנִי וְלֹא הַשְּׁלִיחַ. אֲנִי יְהוָה, אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר:**

**בְּיַד חֲזָקָה, זוּ הַדְּבָר, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, הִנֵּה יַד יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר
בְּשִׂדְּהָ, בְּסוּסִים, בְּחֲמֹרִים, בְּגַמְלִים, בְּבָקָר וּבְצֹאן, דְּבַר כְּבֵד מְאֹד:**

**וּבְזֵרַע נְטוּיָה, זוּ הַחֶרֶב, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַחֲרָבוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ, נְטוּיָה
עַל יְרוּשָׁלַיִם:**

**וּבִמְרָא גָדֹל, זוּ גְלוּי שְׂכִינָה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, אוּ הַנְּסָה אֱלֹהִים לְבֹא
לְקַחַת לוֹ גּוֹי מְקֻרָב גּוֹי בְּמִסֹּת בְּאֲתוֹת וּבִמִּפְתֵּיִם, וּבִמְלַחְמָה וּבְיַד
חֲזָקָה וּבְזֵרוּעַ נְטוּיָה, וּבִמְרָאִים גְּדֹלִים, כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם:**

יג

ובאתות, זֶה הַמַּטָּה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וְאֵת הַמַּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ,
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֵת:

ובמפתים, זֶה הַדָּם, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׂמִים וּבְאָרֶץ
(יש נוהגים להטיף מהכוס ג' פעמים באמירת "דם ואש ותמרות עשן")
דָּם וְאֵשׁ וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן:

דָּבָר אַחֵר: **בְּיַד חֲזָקָה** - שְׁתִּים, **וּבְזֶרַע נְטוּיָה** - שְׁתִּים, **וּבְמִרְא**
גְּדֹל - שְׁתִּים, **וּבְאֵתוֹת** - שְׁתִּים, **וּבְמִפְתִּים** - שְׁתִּים.

אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִים
בְּמִצְרַיִם, וְאֵלוֹ הֵן:
שׁוֹפְכִים טִיפוֹת מֵהֵינן בִּאמִירַת כֹּל מִכָּה וְכֵן בִּאמִירַת דַּצ"ךְ עַד"ש בִּאֲח"ב.

דָּם. צִפְרָדַע. כְּנָיִם. עָרוֹב. דְּבַר. שְׁחִין.
בְּרָד. אֲרָבָה. חֲשֹׁן. מִכַּת בְּכוֹרוֹת:
רַבִּי יְהוּדָה הֵיךְ נוֹתֵן בָּהֶם סְמָנִים:
דַּצ"ךְ עַד"ש בִּאֲח"ב:

רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מִנֵּינן אֶתָּה אוֹמֵר שֶׁלְּקוֹ הַמִּצְוִים
בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מִכּוֹת וְעַל הֵימָּ לְקוֹ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת? בְּמִצְרַיִם מֵה
הוּא אוֹמֵר? וַיֹּאמְרוּ הַחֲרֻטָּמִים אֶל פְּרָעֹה: אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הוּא, וְעַל
הֵימָּ מֵה הוּא אוֹמֵר? וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֵת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה בְּמִצְרַיִם, וַיֵּרָאוּ הָעַם אֵת יְהוָה, וַיֹּאמְרֵנוּ בִּיהוָה וּבַמֶּשֶׁה

הגדה של פסח

עבדו. כמה לקו באצבע? עשר מכות. אמר מעתה: במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות:

רבי אליעזר אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות? שנאמר, ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. עברה - אחת, וזעם - שתיים, וצרה - שלש, משלחת מלאכי רעים - ארבע. אמור מעתה: במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות:

רבי עקיבא אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של חמש מכות? שנאמר, ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. חרון אפו - אחת, עברה - שתיים, וזעם - שלש, וצרה - ארבע, משלחת מלאכי רעים - חמש. אמור מעתה: במצרים לקו חמשים מכות ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות:

ויבאנו אל המקום הזה, ויתנו לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש:

ויבאנו אל המקום הזה, זה בית המקדש, או יכול זה ארץ ישראל, כשהוא אומר ויתנו לנו את הארץ הזאת הרי ארץ ישראל אמור, ומה תלמוד לומר ויבאנו אל המקום הזה, זה בגין בית המקדש.

ויבאנו אל המקום הזה ויתנו לנו את הארץ הזאת, בשכר ביאתנו אל המקום הזה ויתנו לנו את הארץ הזאת.

טו

אָרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וּדְבַשׁ, נֹאמֵר כֹּאן אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וּדְבַשׁ, וְנֹאמֵר לְהֵלֹךְ אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וּדְבַשׁ, מֵה לְהֵלֹךְ אֶרֶץ חֲמֹשֶׁת עֲמָמִים, אִף כֹּאן אֶרֶץ חֲמֹשֶׁת עֲמָמִים. מִכֹּאן הָיָה רַבִּי יוֹסֵי הַגָּלִילִי אוֹמֵר אֵין מִבִּיאִין בִּיכּוּרִים מֵעֶבֶר לַיַרְדֵּן, שְׂאִינָה זֶבֶת חֶלֶב וּדְבַשׁ. (נד)

כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלִינוּ:

- אֵלֹהֵי הוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׂפָטִים. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי עָשָׂה בָּהֶם שְׂפָטִים, וְלֹא עָשָׂה בְּאֱלֹהֵיהֶם. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי עָשָׂה בְּאֱלֹהֵיהֶם, וְלֹא הִרְגָּ אֶת בְּכוֹרֵיהֶם. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי הִרְגָּ אֶת בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶב. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶב וְלֹא שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ וְלֹא סָפַק צָרְכֵינוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי סָפַק צָרְכֵינוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת, וְלֹא קִרְבָּנוּ לַפְּנֵי הַר סִינַי. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי קִרְבָּנוּ לַפְּנֵי הַר סִינַי, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. דַּיְנוּ.
- אֵלֹהֵי הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָּנָה לָנוּ אֶת בַּיִת הַבְּחִירָה. דַּיְנוּ:

הגדה של פסח

על אחת כֶּמָּה וְכֶמָּה, טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכַפֶּלֶת לְמָקוֹם עָלֵינוּ:
שְׁהוּצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְעָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְעָשָׂה בְּאֱלֹהֵיהֶם, וְהִרְג
אֶת בְּכוֹרֵיהֶם, וְנָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם, וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם, וְהִעֲבִירָנוּ
בְּתוֹכוֹ בַּחֲרָבָה, וְשָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ, וְסַפַּק צָרְכָּנוּ בַּמַּדְבָּר אַרְבָּעִים
שָׁנָה, וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת, וְקָרְבָנוּ לִפְנֵי הַר
סִינַי, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ אֶת
בֵּית הַבְּחִירָה לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ:

(עד כאן אומרים בהבאת ביכורים) (נה)

רְבוּ גְּמִלְיָאֵל הָיָה אוֹמֵר: כֹּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ
בַּפֶּסַח, לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבְתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן:

פֶּסַח. מִצָּה. וּמְרוֹר:

י"א שמגביה את בשר הפסח ומראה למסובין (ט)

פֶּסַח זֶה שְׂאָנוּ אוֹכְלִים^(ט), עַל שׁוֹם מָה? עַל
שׁוֹם שֶׁפֶסַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי
אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר, וְאָמַרְתֶּם
זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם
בְּנַגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל, וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ:

מקדימים אמירת "מרור זה" לפני "מצה זו" (נח), ו"א שמקדימים "מצה זו" ואח"כ "מרור זה" (ט).

מגביה את המרור ומראה למסובים ואומרים:

מרור
זֶה שְׁאֲנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוּם מָה? עַל
שׁוּם שְׂמֵרְרוּ הַמְצָרִים אֶת חַיֵּי אַבֹּתֵינוּ
בְּמְצָרִים, שְׁנֵאָמַר, וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם
בְּעִבְדָּה קָשָׁה, בְּחֹמֶר וּבְלִבָּנִים וּבְכָל עִבְדָּה בְּשָׂדֵה אֶת כָּל עִבְדָּתָם
אֲשֶׁר עֲבָדוּ בָּהֶם בְּפָרֶךְ:

מגביה מצה ומראה למסובים ואומרים:

מצה
זו שְׁאֲנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוּם מָה? עַל
שׁוּם שְׁלֵא הִסְפִּיק בְּצֶקֶם שֶׁל אַבֹּתֵינוּ
לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מִלֶּךְ מַלְכֵי
הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּגְאָלָם, שְׁנֵאָמַר, וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק
אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמְצָרִים עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חִמֵץ, כִּי גֵרְשׁוּ מִמְצָרִים
וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵמֶה, וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם:

בְּכָל
דוֹר וְדוֹר חֵיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עֲצֻמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא
מִמְצָרִים, שְׁנֵאָמַר, וְהִגְדַּת לְבִנּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבוֹר זֶה
עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמְצָרִים.

לֹא
אֶת אַבֹּתֵינוּ בְּלֶבֶד גָּאֵל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶלָּא אִף אוֹתָנוּ
גָּאֵל עִמָּהֶם, שְׁנֵאָמַר, וְאוֹתָנוּ הוּצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הִבִּיא אֹתָנוּ, לְתַת
לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתֵּינוּ:

הגדה של פסח

מכסים את המצות, ומגביהים את הכוס.

לְפִיכֶן: אֲנַחְנוּ חִיְבִים לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדָּר, לְבָרוּךְ, לְעֹלָה וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבוֹתֵינוּ וּלְנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֹהִים: הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵרוֹת, מִיַּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֶבֶל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל, וּמִשְׁעָבוֹד לְגֵאֻלָּה. וְנֹאמֵר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה. הַלְלוּיָהּ:

(יש נוהגים להניח את הכוס ולגלות את המצות,
יש נוהגים להמשיך באחיזת הכוס עד אחר שתית הכוס.)

הַלְלוּיָהּ: הֲלָלוּ עַבְדֵי יְהוָה, הֲלָלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה. יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. מִמְזֶרֶח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהַלֵּל שֵׁם יְהוָה. רֵם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה, עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ. מִי כִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיהֵי לְשַׁבַּת, הַמְּשִׁפִּילֵי לְרֹאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ. מְקִימֵי מַעְפָּר דָּל, מֵאֲשֻׁפֹת יָרִים אֶבְיוֹן, לְהוֹשִׁיבֵי עִם נְדִיבִים, עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ. מוֹשִׁיבֵי עֵקֶרֶת הַבַּיִת, אִם הַבָּנִים שִׁמְחָה. הַלְלוּיָהּ:

בְּצִאת ^(ס) יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לַעֲזֵי. הִיָּתָה יְהוּדָה לְקַדְשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו. הֵיָם רָאָה וַיִּנָּס, הִירְדּוֹן יִסֹּב לְאַחֹר. הֶהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים, גְּבְעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן: מַה לָּהּ הֵיָם כִּי תִנָּס, הִירְדּוֹן תִּסֹּב לְאַחֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים, גְּבְעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן: מִלְפָּנָי אָדוֹן חוֹלֵי אָרֶץ, מִלְפָּנָי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: הַהֶפְכִי הַצֹּרֵר אַגַּם מַיִם, חֲלַמֵּישׁ לְמַעֲיָנוּ מַיִם:

מכסים את המצות ומגביהים את הכוס.

מי שאסור לו לאכול מקרבן פסח ידלג תיבת "פסח"^(א), ואם גם מרור אינו אוכל^(ב) יאמר רק "והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצה"^(ג).

בְּרוּךְ

אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר
גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִגִּיעֵנוּ
הַלַּיְלָה הַזֶּה לְאֹכֵל בּוֹ [פֶּסַח^(ד)] מִצֶּה וּמְרוֹר.

^(ה) (כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵהֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים
אַחֵרִים הַבָּאִים לְקִרְאָתְנוּ לְשָׁלוֹם)^(ו)

[ויש מוסיפים: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאֵל יִשְׂרָאֵל:^(ז)]

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:

(על חמר מדינה: שֶׁהִפֵּל נִהְיָה בְּדָבָרוֹ):

שותים את הכוס בהסבת שמאל:

הגדה של פסח

רחצה
מוציא מצה
מרור
שלחן עורך
קרבת חגיגה
קרבת פסח
כורך
שיטה א'

סדר הסעודה

לשיטה א' (סח)

רְחִיצָה

אם שמר ידיו מעת נטילה ראשונה, יטמא ידיו קודם הטבילה, כדי שיוכל לברך ללא חשש. (סס)
מטבילים את הידים (ע) במקוה של מ' סאה (עא) וקודם הטבילה (עב) מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל טְבִילַת יָדַיִם: (ע)

וטובל שתי ידיו פעם אחת (עד), ואח"כ מנגב ידיו (עה).

מוֹצֵיא מַצָּה

(מי שיש לו מצה של לחם הפנים (כגון כשחל ליל הסדר במוצ"ש), יברך עליה המוציא ויאכל משום שהם קדשי קדשים, ורק אח"כ יברך "על אכילת מצה" ויאכל את המצות של מצות מצה, וה"ה במצות תודה (אם עבר והקריב בע"פ) או ריקקי נזיר) (ע)

לוקח ג' מצות שמורות, ולוקחן כסדר שמונחים הפרוסה בין השלימות ויאחז שלשתן בידו ויברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצֵיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

יניח את המצה התחתונה מידו ויאחז בעליונה ובפרוסה ויברך, ויכוון בברכה לפטור גם את הכורך שבסוף הסעודה (עז).

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה:

(כהן שנוטל מצה של תרומה או חלה מברך גם "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לאכול תרומה", (עז) ומסתבר שמקדים "על אכילת מצה" שהוא חובת היום (עט)).

יבצע כזית משניהם [מהעליונה ומהפרוסה], ויאכל שיעור שני כזיתים בהסיבה תוך כדי אכילת פרס.

כב

מְרוֹר

נוטל כזית מרור וטובל בחרוסת ומברך. ויכוון בברכה לפטור גם את המרור של הכורך שבסוף הסעודה (פ).

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרוֹר:

(אם נוטל מרור של מעשר שני מברך גם "אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול מעשר שני", ומסתבר שמקדים "על אכילת מרור" שהוא חובה וכן"ל במצה ויל"ע).

ואוכל בלא הסיבה, ומכוון לשם מצות אכילת מרור מדאורייתא.

נְשִׁלְחָן עוֹרֵךְ

אוכלים סעודת ליל יו"ט. (א"צ לאכול ביצים) (פא)
יש לזזהר לא לאכול הרבה מדי שלא יהיו המצה והפסח אכילה גסה.

הגדה
ושל
פסח

הגדה של פסח

רחצה
מוציא מצה
מרור
שלחן עורך
קרבן חגיגה
קרבן פסח
כורך

קרבן חגיגה

אם הקריבו קרבן חגיגה מביאים את בשר החגיגה ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַזֶּבֶחַ:

ואוכל עד שמרגיש קצת שובע (פב).

וכן מי שיש לו שאר קדשים כגון חטאת אשם מנחה ושלמים וכד' אוכל הכל קודם
הפסח (פג).

קרבן פסח

אח"כ לוקחים את קרבן הפסח (פד) ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַפֶּסַח:

(אין מברכים "שהכל" על הפסח (פו), וכן אין מברכין ע"ז "שהחיינו" (פז))

ואוכל כל אחד לפחות כזית (פח).

כורך

כורך כזית פסח עם כזית מצה (מהמצה התחתונה) וכזית מרור ואוכלם יחד (פט)

בהסיבה (צ), וי"א שצריך לבלוע הכל בבת אחת (צא).

עיקרי הלכות אכילת קרבן פסח

- א. אוכלים את הפסח בהסיבה (צב), וי"א שאין צריך הסיבה (צג).
- ב. אוכלים את כל החלקים הראויים ומותרים לאכילה ודרך בני אדם לאכלם (צד).
- ג. מותר לטבל הפסח במשקין ומי פירות (צה) ובתבלין (צו), אבל לא במים (צז).
- ד. אסור לשבור שום עצם מהפסח (צח), ואפ"י עצם שיש בו מוח (צט) [ואפ"י בכדי חגירת ציפורן אסור (ק)].
- ה. אם אוכלים שתי חבורות בבית אחד, אלו הופכים פניהם לכאן ואלו הופכים פניהם לצד שני, ואינם רשאים להפוך פניהם זה לזה באמצע אכילת הפסח (קא), וי"א שצריכים היכר ביניהם (קב), וי"א שצריכים כל חבורה לעשות להם היקף (קג).
- ו. שמש שמוזג לחבורה שניה, קופץ פיו כל זמן שהוא מוזג עד שחוזר לחבורתו (קד).
- ז. י"א שגם כשיש חבורה אחת שעורכין הסדר יחד אסור לאחד מהמסובים להפוך פניו ולאכול את הפסח לצד אחר, חוץ מכלה בימי השבע ברכות שיכולה להפוך פניה (קה), וי"א שאפ"י אם התחילה לאכול עמהם לצד אחד מותרת להפוך פניה באמצע האכילה (קי).
- ח. אם נרדמו כל בני החבורה באמצע אכילת הפסח, אסורים אח"כ להמשיך לאכול, ואם רק נמנמו מותרים להמשיך, וכן אם נרדמו מקצתם מותרים כולם להמשיך לאכול (קי), וי"א שרק אם נמנמו מקצתם מותרים לאכול, אבל אם נמנמו כולם אסורים להמשיך, וכן אם נרדמו מקצתם אסורים אלו להמשיך (קיח).
- ט. צריכים לסיים את אכילת הפסח עד חצות הלילה (קט).
- י. כל התבשילים שהיו על השלחן עם הפסח נאסרו באכילה לאחר חצות (קי), וי"א דרק תבשילי בשר נאסרים (קיא).
- יא. י"א שהפסח מטמא את הידים לאחר חצות (קיב).
- יב. לאחר אכילת הפסח אסור לאכול ולשתות כלום חוץ ממים. (קיג)

(עוד מדיני אכילת פסח לעיל עמ' א')

ברכת המזון בעמ' ל"ט.

הגדה של פסח

שיטה ב'
רחצה
מוציא
שלחן עורך
קרוב חגיגה
מצה
מרור
קרוב פסח
כורך

סדר הסעודה

לשיטה ב' (קיד)

רְחִצָּה

אם שמר ידיו מעת נטילה ראשונה, יטמא ידיו קודם הטבילה, כדי שיוכל לברך ללא חשש. (קטו)

מטבילים את הידים (קטו) במקוה של מ' סאה (קיו) וקודם הטבילה (קיח) מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל טְבִילַת יָדַיִם: (קטו)

וטובל שתי ידיו פעם אחת (קכ), ואח"כ מנגב ידיו (קכא).

מוציא

לוקח את המצה שאין יוצאים בה ידי חובת מצה (קכב), ומצרף לו עוד מצה אחת ללחם משנה (קכג), ומברך רק ברכת המוציא: (קכד)

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

וטובל המצה במלח (קכה) ואוכל כזית.

שֶׁלַחן עוֹרֵךְ

אוכלים סעודת ליל יו"ט.
יש לזהר לא לאכול הרבה מדי שלא יהיו המצה והפסח אכילה גסה.

קרבן חגיגה

אם הקריבו קרבן חגיגה מביאים את בשר החגיגה ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַזֶּבֶחַ:

ואוכלים עד שמרגישים קצת שובע.

מִצָּה

לוקח את המצה הפרוסה ומברך. ויכוון בברכה לפטור גם את המצה של הכורך (קכו).

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה:

ואוכל שיעור כזית בהסיבה תוך כדי אכילת פרס, ומכוון לשם מצות מצה דאורייתא.
אין לדבר עד אחר אכילת הכורך (קכו).

הגדה של פסח

רחצה מוציא שלחן עורך קרבן חגיגה מצה מרור

קרבן פסח

כורך

מְרֹר

נוטל כזית מרור וטובל בחרוסת ומברך. ויכוון בברכה לפטור גם את המרור של הכורך (קכח).

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרֹר:

ואוכל בלא הסיבה, ומכוון לשם מצות אכילת מרור מדאורייתא.

קרבן פסח

לוקחים את קרבן הפסח (קכט) ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַפֶּסַח:

(אין מברכים "שהכל" על הפסח (קלא), וכן אין מברכין ע"ז "שהחיינו" (קלב))

ואוכל כל אחד לפחות כזית בהסיבה (קלג), וי"א שאין צריך הסיבה (קלד).

כורך

כורך כזית פסח עם כזית מצה וכזית מרור ואוכלם יחד (קלה) בהסיבה (קלו), וי"א שצריך לבלוע הכל בבת אחת (קלז). אחר כך ממשיכים באכילת שאר הבשר של קרבן פסח (קלח). דיני אכילת קרבן פסח בעמ' כ"ד. ברכת המזון בעמ' ל"ט

סדר הסעודה

לשיטה ג' (קלט)

רְחֻצָה

אם שמר ידיו מעת נטילה ראשונה, יטמא ידיו קודם הטבילה, כדי שיוכל לברך ללא חשש. (קמו)
מטבילים את הידים (קמא) במקוה של מ' סאה (קמב) וקודם הטבילה (קמוג) מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל טְבִילַת יָדַיִם: (קמד)

וטובל שתי ידיו פעם אחת (קמה), ואח"כ מנגב ידיו (קמו).

מוציא

לוקח שתי מצות (קמו) שאין יוצאים בה ידי חובת מצה (קמוח), ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצִיא לַחֵם מִן הָאָרֶץ:

וטובל המצה במלח (קמט) ואוכל כזית.

הגדה של פסח

רחצה
מוציא
שלחן עורך
קרבן חגיגה
כורך
שויטה ג'.

שֶׁלַחן עוֹרֵךְ.

אוכלים סעודת ליל יו"ט.
יש ליזהר לא לאכול הרבה מדי שלא יהיו המצה והפסח אכילה גסה.

קרבן חגיגה

אם הקריבו קרבן חגיגה מביאים את בשר החגיגה ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַזֶּבֶחַ:

ואוכלים עד שמרגישים קצת שובע.

כוֹרֵךְ.

כל אחד מבני החבורה לוקח כזית מצה וכזית מרור וכזית מבשר הפסח, וכורכם יחד,
ומטבילים בחרוסת. (קנב), ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת פֶּסַח מִצָּה וּמְרוֹר: (קנא)

(אין מברכים "שהכל" על הפסח (קנב), וכן אין מברכין ע"ז "שהחיינו" (קנד))
ואוכלים יחד בהסיבה (קנד) על צד שמאל, ולכתחילה יש להקפיד לבלוע הכל בבת אחת (קנה).
אחר כך ממשיכים באכילת שאר הבשר של קרבן פסח (קנו).
דיני אכילת קרבן הפסח בעמ' כ"ד.
ברכת המזון בעמ' ל"ט

סדר הסעודה (ד)

לדעת הרמב"ם והמאירי (קנו)

רְחֵצָה

אם שמר ידיו מעת נטילה ראשונה, יטמא ידיו קודם הנטילה, כדי שיוכל לברך ללא חשש (קנח).

נוטל ידיו ומברך (קנט):

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

מְנוּצֵיָא כּוּרֵךְ

(מי שיש לו מצה של לחם הפנים (כגון כשחל ליל הסדר במוצ"ש), יברך המוציא על זה ויאכלנו משום שהם קדשי קדשים, ורק אח"כ יברך "על אכילת מצה" ויאכל את המצות של מצות מצה, וה"ה במצות תודה (אם עבר והקריב בע"פ) או ריקקי נזיר) (קס)

לוקח המצה העליונה והמצה הפרוסה (קסא) ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, הַמוּצֵיָא לָחֶם מִן הָאָרֶץ:

ואח"כ כורך מצה אחת עם מרור ומטבילים בחרוסת (קסב) ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה וּמְרוֹרִים:

וי"א "על אכילת מצה ומרור" (קסג).

הגדה של
פסח

הגדה של פסח

רחצה
מוציא כורך
קרבן חגיגה
קרבן פסח
שלחן עורך
צפון
שיטה ד'

וי"א שמברך שתי ברכות, "על אֲכִילַת מִצֵּה", ואח"כ "על אֲכִילַת מְרוֹר", וכורכם יחד ואוכל (קסד), (ולפ"ז אם אוכל מצה של תרומה ומרור של מעשר שני מברך ה' ברכות: המוציא, על אכילת מצה, על אכילת מרור, לאכול תרומה, לאכול מעשר שני).

ואוכלם יחד בהסיבה (קסה) על צד שמאל.

ואם רוצה יכול לאכול מצה לבד ויברך "על אֲכִילַת מִצֵּה", ואח"כ יאכל מרור ויברך "על אֲכִילַת מְרוֹר" (קסו), ואין צריך לחזור ולאכול בכריכה (קסז), וי"א שצריך לחזור ולאכול מצה ומרור בכריכה אחת, אבל בלא ברכה שכבר יצא ידי חובה בשתי הברכות (קסח).

קרבן חגיגה

אם הקריבו קרבן חגיגה לוקחים כזית מבשר החגיגה ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַזֶּבַח:

ואוכלים עד שמרגישים קצת שובע.

קרבן פסח

אח"כ לוקחים את קרבן הפסח ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַפֶּסַח:

אוכלים את קרבן הפסח, ואוכל כל אחד לפחות כזית בהסיבה (קסט), וי"א שאין צריך הסיבה (קט).

משיירים כזית לכל אחד ומצניעים אותם (קע"א) עד סוף הסעודה.
דיני אכילת קרבן הפסח בעמ' כ"ד סעיפים ב' - י"א.

נְשִׁלְחֵן עוֹרְבָן

ממשיכים בסעודת ליל יו"ט, ואוכל כל מה שרוצה לאכול ושותה כל מה שרוצה לשתות (קע"ב), וממשיכים לאכול את בשר החגיגה בזמן הסעודה (קע"ג). יש ליזהר לא לאכול הרבה מדי, שלא יהיה הפסח אכילה גסה.

צָפוֹן

לאחר גמר הסעודה מביאים את הנשאר מקרבן הפסח המוצנע (קע"ד), ואוכלים את כל החלקים המחוייבים באכילה, ולא יפחתו לכל אחד מהחבורה. וי"א שאוכלים גם כזית מצה כדי שישאר גם טעם מצה בפה (קע"ה).

לאחר אכילת הפסח אסור לאכול ולשתות כלום חוץ ממים. (קע"ו)

ברכת המזון בעמ' ל"ט

הגדה של פסח

שיטת ה' מוציא
שלחן עורך
קרוב חגיגה
יחץ
מגיד
רחצה
מצה
מרור
קרוב פסח
כורך

סדר הסעודה (ה)

לדעת המרדכי (קעו)

מוציא

מיד לאחר אכילת הכרפס לוקח את המצה שאין יוצאים בה ידי חובת מצה (קעח), ומצרף לו עוד מצה אחת ללחם משנה (קעט), ומברך רק ברכת המוציא: (קפ)

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצֵיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

וטובל המצה במלח (קפא) ואוכל כזית.

שֶׁלַחן עוֹרֵךְ

אוכלים סעודת ליל יו"ט.

יש לזהר לא לאכול הרבה מדי שלא יהיו המצה והפסח אכילה גסה.

קרוב חגיגה

אם הקריבו קרוב חגיגה מביאים את בשר החגיגה ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו

וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַזֶּבַח:

ואוכלים עד שמרגישים קצת שובע.

יֵתֵץ

מביאים מצה אחת שמורה וחוצים אותה לשנים (קפב).

מְגִיד

לאחר הסעודה קודם אכילת מצה ופסח מוזגים כוס שני ואומרים את ההגדה וסיפור יציאת מצרים (קפג), תמצא לעיל עמ' ז' - עמ' כ'.

רְחֻצָה

מטבילים את הידים (קפד) במקוה של מ' סאה (קפה) וקודם הטבילה (קפו) מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל טְבִילַת יָדַיִם: (קפז)

וטובל שתי ידיו פעם אחת (קפח), ואח"כ מנגב ידיו (קפט).

הגדה
של
פסח

הגדה של פסח

מוציא
שלחן עורך
קרובן חגיגה
יחץ
מגיד
רחצה
מצה
מרור
קרובן פסח
כוורך

מַצָּה

לוקח את המצה הפרוסה ומברך "על אכילת מצה", ויכוון בברכה לפטור גם את המצה של הכורך (קצ), ואין צריך לברך שוב "המוציא" (קצא).

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה:

ואוכל שיעור כזית בהסיבה תוך כדי אכילת פרס, ומכוון לשם מצות מצה דאורייתא. אין לדבר עד אחר אכילת הכורך (קצב).

מְרוֹר

נוטל כזית מרור וטובל בחרוסת ומברך. ויכוון בברכה לפטור גם את המרור של הכורך (קצג).

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרוֹר:

ואוכל בלא הסיבה, ומכוון לשם מצות אכילת מרור מדאורייתא.

קרבן פסח

לוקחים את קרבן הפסח ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל ^(קצד) אֲכִילַת הַפֶּסַח:

(אין מברכים "שהכל" על הפסח (קצה), וכן אין מברכין ע"ז "שהחיינו" (קצו))
ואוכל כל אחד לפחות כזית בהסיבה (קצז), וי"א שאין צריך הסיבה (קצח).

כורך

כורך כזית פסח עם כזית מצה וכזית מרור ואוכלם יחד (קצט) בהסיבה (ר), וי"א שצריך
לבלוע הכל בבת אחת (רא).
אחר כך ממשיכים באכילת שאר הבשר של קרבן פסח (רב).
דיני אכילת קרבן פסח בעמ' כ"ד.
ברכת המזון בעמ' ל"ט

הגדה של פסח

רחצה
מוציא מצה
מרור
כורך
שלחן עורך
אופוני

סדר הסעודה (ו) למי שאינו אוכל מקרבן פסח

(טמא ^(הג), ערל, מי שהיה בדרך רחוקה,
וכן זקן חולה וקטן שאינם יכולים לאכול)

רְחִיצָה

אם שמר ידיו מעת נטילה ראשונה, יטמא ידיו קודם הנטילה,
כדי שיוכל לברך ללא חשש. ^(הד)
נוטל ידיו ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

מוֹצֵיא מַצָּה

לוקח ג' מצות, ולוקחן כסדר שמונחים הפרוסה בין השלימות
ויאחז שלשתן בידו ויברך:
(ברכות על אכילת מצה ועל אכילת מרור עולים גם על הכורך).

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצֵיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ:

מניח את המצה התחתונה על השלחן, ואוחז רק בעליונה ובפרוסה ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה:

אוכל את שני הכזיתים [העליונה והפרוסה] בהסיבה על צד שמאל,
תוך כדי אכילת פרס.
בשעת האכילה יש לכוון לשם מצות אכילת מצה דאורייתא.

מְרוֹר

מי שאסור באכילת קרבן פסח פטור מאכילת מרור (רה).
ו"א שחייב במרור (רה), ונוטל כזית מרור וטובל בחרוסת ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרוֹר:
ואוכל בלא הסיבה.

כוּרֵךְ

מי שאסור באכילת קרבן פסח פטור מאכילת כורך (רי).
ו"א שחייב בכורך (רי), ויקח כזית מהמצה השלישית וכזית מרור עם חרוסת, וכורכן
יחד, ואוכלן בהסיבה בלא ברכה.

נְשִׁלְחָן עוֹרֵךְ

אוכלים סעודת ליל יו"ט. (א"צ לאכול ביצים (רט)).

הגדה
של
פסח

הגדה של פסח

הלל

[י"א שמיד לאחר אכילת הפסח ממשיכים באמירת הלל "לא לנו" עד "כי לעולם חסדו" (רי), תמצא בעמ' מ"ד - מ"ז, ואח"כ מברכים ברכת המזון].

ברך

(שיר המעלות בשוב יהוה את שיבת ציון היינו כחלמים. אז ימלא שחוק פינו וּלְשׁוֹנֵנוּ רָנָה אֵז יֵאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם אֱלֹהֵי הַגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הַיְיִנוּ שְׂמַחִים. שׁוֹבָה יְהוָה אֶת שְׁבִיתֵנוּ כְּאֶפְיָקִים בְּנֶגֶב. הֲזַרְעִים בְּדַמְעָה בְּרָנָה יִקְצְרוּ. הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכָה נִשְׂא מִשָּׁף הַזֶּרַע בֹּא יבֹא בְּרָנָה נִשְׂא אֶלְמַתִּיו):

נוטלים מים אחרונים ומוזגים כוס שלישי.
מגביהים את הכוס עד אחר אל יחסרנו.
אם יש שלושה אנשים גדולים מזמנים, ובעל הבית מזמן.

בעל הבית אומר: רַבּוֹתֵי, נִבְרַךְ (מיר וועלן בענטשן).

והמסובים עונים: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרַךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.

בעל הבית: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרַךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. בְּרָשׁוֹת מְרַנֵּן

וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתֵי, נִבְרַךְ (כשיש עשרה: אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ.

המסובים: בָּרוּךְ (בעשרה: אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבִטְוֹבוֹ חֵיֵינוּ.

בעל הבית: בָּרוּךְ (בעשרה: אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבִטְוֹבוֹ חֵיֵינוּ.

(בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׂמוֹ):

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, הן את העולם כולו בטובו בן בחסד וברחמים הוא נותן לחם לכל בשר פי לעולם חסדו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו, ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד. בעבור שמו הגדול, פי הוא אל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל, ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה יהוה הן את הכל:

נודה לך יהוה אלהינו **על שהנחלת לנו** (רא) ארץ חמדה טובה ורחבה, [ועל שהוצאתנו יהוה אלהינו מארץ מצרים, ופדיתנו מבית עבדים (רב)], ועל בריתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמדנו, ועל חקיה שהודעתנו, ועל חיים חן וחסד שחוננתנו, ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד, בכל יום ובכל עת ובכל שעה:

ועל הכל יהוה אלהינו אנו מודים לך ומברכים אותך, לתברך שמה בפני כל חי תמיד לעולם ועד: כפתוב, ואכלת ושבעת וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. ברוך אתה יהוה על הארץ ועל המזון:

(עיקר הנוסח של ברכה שלישית אומרים גם בזמן הבית (רא), מלבד כמה חלקים שמתפללים במטבע אחר (רב), ומבקשים להמשיך שלווה הארץ ומלכות בית דוד ובית המקדש (רט)).

רחם נא יהוה אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמה עליו: אלהינו אבינו, רענו זוננו

הגדה של פסח

פְּרַגְסְנוּ וְכַלְכְּלָנוּ וְהַרְוִיחֵנוּ, וְהַרְוִיחַ לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִהֲרָה מִכָּל צָרוֹתֵינוּ. וְנֹא אֶל תִּצְרִיכֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, לֹא לִיְדֵי מִתְנַת בְּשׂוֹר וְדָם וְלֹא לִיְדֵי הַלְוָאָתָם, כִּי אִם לִיְדֵךָ הַמְּלֶאכֶה הַפְּתוּחָה הַקְּדוּשָׁה וְהַרְחֵבָה, שְׁלֹא גְבוּשׁ וְלֹא נִכְלָם לְעוֹלָם וָעֶד:

כשחל בשבת מוסיפין:

רצה והתליצנו יהוה אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה. כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך לשבת בו ולנוח בו באהבה כמצות רצונך. ובמצותך הניח לנו יהוה אלהינו שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו. ???

אֱלֹהֵינוּ ואלהי אבותינו, יַעֲלֶה וְיִבֵּא וְיִגִּיעַ וְיִרְאֶה וְיִרְצֶה וְיִשְׁמַע וְיִפְקֹד וְיִזְכֹּר וְיִזְכְּרוּנוּ וְיִפְקְדוּנוּ, וְיִזְכְּרוּנוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְיִזְכְּרוּנוּ מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עֲבֹדְךָ, וְיִזְכְּרוּנוּ יְרוּשָׁלַיִם עִיר קְדֻשָׁה, וְיִזְכְּרוּנוּ כָּל עַמּוּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לְפִלִיטָה לְטוֹבָה לְחַן וְלַחֲסֵד וְלִרְחֻמִּים, לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, זְכַרְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה וּפְקֻדָּנוּ בּוֹ לְבִרְכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים. וּבְדַבַּר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחַגְנוּ וְרַחַם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל (מְלֶכֶךָ) חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

??? (רטו)

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה בּוֹנֵה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלַיִם. אָמֵן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶךָ הָעוֹלָם, הָאֵל אֲבִינוּ מְלַפְנוּ אֲדִירָנוּ בּוֹרְאָנוּ גְאֻלָּנוּ יוֹצְרָנוּ קְדוֹשְׁנוּ קְדוּשׁ יַעֲקֹב רוֹעֵנוּ רוֹעֵה

מא

יִשְׂרָאֵל הַמְּלֶכֶךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב לְכָל שְׂבָכָל יוֹם וַיּוֹם הוּא הַטֵּיב,
הוּא מְטִיב, הוּא יֵיטִיב לָנוּ. הוּא גִמְלָנוּ הוּא גּוֹמְלָנוּ הוּא יְגַמְלָנוּ
לְעֵד, לַחַן וְלַחֶסֶד וְלִרְחֻמִּים וְלִרְוַח הַצְּלָה וְהַצְּלָחָה, בְּרָכָה וְיִשׁוּעָה
נְחָמָה פְּרֻנְסָה וְכִלְכֵּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל טוֹב, וּמְכַל טוֹב
לְעוֹלָם אֵל יְחַסְּרָנוּ:

מניחים את הכוס.

הַרְחָמֵנוּ הוּא יְמַלֵּךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֵד. הַרְחָמֵנוּ הוּא יִתְבַּרֵּךְ
בְּשִׁמְיִם וּבְאֲרָצָי. הַרְחָמֵנוּ הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים, וַיִּתְפָּאֵר בְּנוֹ
לְעֵד וּלְגִצְח וְנִצְחִים, וַיִּתְהַדַּר בְּנוֹ לְעֵד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים. הַרְחָמֵנוּ
הוּא יְפָרְנִסְנוּ בְּכַבּוֹד. (הַרְחָמֵנוּ הוּא יִשְׁבֵּר עוֹל גְּלוּת מֵעַל צְאֲרָנוּ, וְהוּא
יֹלִכְנוּ קוֹמְמִיּוֹת לְאֲרָצְנוּ). הַרְחָמֵנוּ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה מְרֻבָּה בְּבֵית
הַזֶּה, וְעַל שְׁלַחֵן זֶה שְׂאֲכָלְנוּ עָלָיו. (הַרְחָמֵנוּ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ
הַנְּבִיא זְכוּר לְטוֹב, וַיִּבְשֹׁר לָנוּ בְּשׁוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנִחְמוֹת):

(ברכת האורח: יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה, ולא יכלם
לעולם הבא, ויצלח מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים
וקרובים לעיר, ואל ישלוט שטן לא במעשה ידיו ולא במעשה ידינו, ואל
יזדקק לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה
ועד עולם):

הַרְחָמֵנוּ הוּא יְבָרֵךְ אֶת אָבִי מוֹרֵי אֲבֵעַל הַבֵּית הַזֶּה אֶת אֲמִי
מוֹרְתִי אֶת בְּעֵלַת הַבֵּית הַזֶּה. אוֹתָם וְאוֹת בֵּיתָם וְאוֹת זְרַעָם וְאוֹת כָּל
אֲשֶׁר לָהֶם. אוֹתִי אֶת אֲשֶׁתִּי אֶת בְּעָלִי אֶת זְרַעִי אֶת כָּל
אֲשֶׁר לִי. וְאוֹת כָּל הַמְּסוּבִין כָּאֵן.

הגדה של פסח

אוֹתָנוּ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ, כְּמוֹ שְׁנַתְּבָרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְכֶם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּכֹל מִכַּל כָּל, כֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ כְּלָנוּ יַחַד בְּבִרְכָה שְׁלֵמָה. וְנֹאמֵר אָמֵן:

בְּמָרוֹם יִלְמְדוּ עֲלֵיהֶם וְעֲלֵינוּ זְכוֹת שְׁתֵּהא לְמִשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם, וְנִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה, וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְנִמְצָא חֵן וְשִׂכָּל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם.

בשבת: הַרְחֵמוֹן הוּא יִנְחִילָנוּ יוֹם שְׁכָלוּ שְׁבַת וּמְנוּחָה לַחַיֵּי הָעוֹלָמִים.

הַרְחֵמוֹן הוּא יִנְחִילָנוּ לְיוֹם שְׁכָלוּ טוֹב, לְיוֹם שְׁכָלוּ אָרוֹךְ, לְיוֹם שְׁצַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעֵטְרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְנִהְנִים מִזֵּיו הַשְּׂכִינָה, וְיֵהִי חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם.

הַרְחֵמוֹן הוּא יִזְכְּנוּ (לִימֹת הַמְּשִׁיחַ ו) לַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא מִגְדוֹל יְשׁוּעוֹת מְלָכוֹ וְעֵשֶׂה חֶסֶד לְמִשִּׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזֶרְעוֹ עַד עוֹלָם. עֵשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל. וְאֹמְרוּ אָמֵן:

יִרְאוּ אֵת יְהוָה קְדוֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעִבוּ, וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא יַחְסְרוּ כָּל טוֹב: הוֹדוּ לִיהוָה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד: פּוֹתַח אֵת יָדָהּ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רְצוֹן: בְּרוּךְ הַגִּבּוֹר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיהוָה, וְהָיָה יְהוָה מְבֹטָחוֹ: נַעַר הָיִיתִי גַם זָקֵנְתִי, וְלֹא רָאִיתִי צָדִיק נֶעְזֵב וְזֶרְעוֹ מִבְּקֶשׁ לָחֵם: יְהוָה עֵז לְעַמּוֹ יִתּוֹ, יְהוָה יְבָרֵךְ אֵת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:

מג

לוקחים את הכוס ביד ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן

(על חמר מדינה: שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בְּדַבְּרוֹ):

שׁוֹתִים בְּהַסִּיבָה עַל צַד שְׂמָאל.

(מוזגים כוס של אליהו ופותחים את הדלת)

שִׁפְךָ חֲמַתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׂמְךָ לֹא קָרְאוּ.
כִּי אֶכֶל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נְוֵהוּ הַשָּׂמֹן. שִׁפְךָ עֲלֵיהֶם זַעֲמָה וְחֲרוֹן אַפֶּיךָ יִשִּׁיגֵם.
תִּרְדֹּף בְּאֵף וְתִשְׁמִידֵם מִתַּחַת שָׁמַי יְהוָה:
סוגרים את הדלת).

מד

הַלֵּל

אם רוצים יכולים לצאת ולסיים את ההלל בבית אחר (ר"ז), ויש אוסרים (ר"ח), וי"א שמותר בגג של אותו בית ולא בבית אחר (ר"ט).
מוזגים כוס רביעי.

ממשיכים את אמירת ההלל מ"לא לנו" (ר"ט), (וי"א שגומרים את ההלל מיד לאחר אכילת הפסח ואחר ברהמ"ז ממשיכים בהלל הגדול בעמ' מ"ח ור"כא).

לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ, כִּי לְשִׂמְךָ תֵּן כְּבוֹד, עַל חֲסִדְךָ עַל אֲמַתְךָ.
לְמָה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם, אֵיךָ נָא אֱלֹהֵיהֶם. וְאֵלֵהֵינוּ בְּשִׂמְיִם, כֹּל אֲשֶׁר
חָפֵץ עָשָׂה. עֲצִיבֵיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב, מַעֲשֵׂה יָדַי אָדָם. פֶּה לָהֶם וְלֹא
יִדְבְּרוּ, עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ. אֲזַנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ, אֵף לָהֶם
וְלֹא יִרְיחוּן. יְדֵיהֶם וְלֹא יִמְישׁוּן, רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִהְלְכוּ, לֹא יִהְיוּ
בְּגִרוֹנָם. כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם, כֹּל אֲשֶׁר בְּטַח בָּהֶם. יִשְׂרָאֵל בְּטַח
בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמְגֹנָם הוּא. בֵּית אֶהְרֹן בְּטַחוּ בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמְגֹנָם
הוּא. יִרְאֵי יְהוָה בְּטַחוּ בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמְגֹנָם הוּא:

הגדה של
פסח

הגדה של פסח

יהוה זָכְרָנוּ יְבָרֵךְ, יְבָרֵךְ אֶת בַּיִת יִשְׂרָאֵל, יְבָרֵךְ אֶת בַּיִת אַהֲרֹן.
יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה, הַקְּטָנִים עִם הַגְּדֹלִים. יִסֹּף יְהוָה עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם
וְעַל בְּנֵיכֶם. בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה, עֲשֵׂה שְׂמִים וְאָרֶץ. הַשְּׂמִים
שְׂמִים לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לַבְּנֵי אָדָם. לֹא הִמְתִּים יְהַלְלוּ יְהוָה וְלֹא כָּל
יֶרֶדֵי דוֹמָה. וְאַנְחָנוּ נְבָרֵךְ יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. הַלְלוּיָהּ:

אֶהְבֵּתִי כִּי יִשְׁמַע יְהוָה, אֶת קוֹלֵי תַחֲנוּנָי. כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי,
וּבִימֵי אֶקְרָא. אֶפְפוּנֵי חֲבֵלֵי מוֹת, וּמִצָּרֵי שְׂאוֹל מִצְּאוּנָי, צָרָה וְיָגוֹן
אֶמְצָא. וּבִשְׂמֵי יְהוָה אֶקְרָא, אָנָּה יְהוָה מְלֻטָּה נִפְשֵׁי. חֲנוּן יְהוָה
וְצַדִּיק, וְאַלְהֵינוּ מְרַחֵם. שְׁמַר פְּתָאִים יְהוָה, דְּלֹתֵי וְלֵי יְהוֹשִׁיעַ.
שׁוּבֵי נִפְשֵׁי לְמִנוּחֵיכִי, כִּי יְהוָה גָּמַל עָלַיְכִי. כִּי חִלַּצְתָּ נִפְשֵׁי מִמּוֹת,
אֶת עֵינַי מִן דְּמָעָה, אֶת רַגְלֵי מִדְּחִי. אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה, בְּאַרְצוֹת
הַחַיִּים. הָאֲמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר, אֲנִי עֲנִיתִי מְאֹד. אֲנִי אֲמַרְתִּי בְּחַפְזִי, כָּל
הָאָדָם כֹּזֵב:

מָה אָשִׁיב לַיהוָה, כָּל תַּגְּמוּלוֹהֵי עָלַי. כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא, וּבִשְׂמֵי
יְהוָה אֶקְרָא. נִדְרֵי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם, נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ. יָקָר בְּעֵינַי
יְהוָה, הַמּוֹתָה לְחִסְדֵּיךָ. אָנָּה יְהוָה כִּי אֲנִי עֲבָדְךָ, אֲנִי עֲבָדְךָ בֶן
אֲמָתְךָ, פִּתְחַת לְמוֹסְרֵי. לָךְ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה, וּבִשְׂמֵי יְהוָה אֶקְרָא.
נִדְרֵי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם, נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ. בְּחִצְרוֹת בַּיִת יְהוָה, בְּתוֹכֵי
יְרוּשָׁלַיִם. הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְהוָה כָּל גּוֹיִם, שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֲמִים. כִּי גִבֹר עֲלֵינוּ
חֲסִדּוֹ, וְאַמַּת יְהוָה לְעוֹלָם, הַלְלוּיָהּ:

מה

גדול הבית אומר "הודו", והמסובים עונים אחריו:

הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו:

[והמסובים עונים: הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו]:

יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו:

[המסובים: הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו]:

יאמרו נא בית אהרן כי לעולם חסדו:

[המסובים: הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו]:

יאמרו נא יראי יהוה כי לעולם חסדו:

[המסובים: הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו]:

מן המצר קראתי יְהוָה, עֲנֵנִי בְמִרְחַב יְהוָה. יְהוָה לִי, לֹא אִירָא מֵהַיַּעֲשֶׂה לִי אֱדָם. יְהוָה לִי בְעֲזָרִי, וְאֲנִי אֲרָאָה בְשִׁנְאִי. טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה, מִבְּטַח בְּאֲדָם. טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה, מִבְּטַח בַּבְּנֵי־בָיִם. כָּל גּוֹיִם סָבְבוּנִי, בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם. סְבוּנִי גַם סָבְבוּנִי, בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם. סְבוּנִי כַדְּבָרִים, דַּעְכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים, בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם. דַּחֲהַ דְחִיתַנִּי לְנֶפֶל, וַיְהוֶה עֲזָרָנִי. עֲזֵי וְזִמְרַת יְהוָה, וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה. קוֹל רִנָּה וּישׁוּעָה בְּאֵהְלִי צְדִיקִים, יְמִין יְהוָה עֲשֶׂה חֵיל. יְמִין יְהוָה רֹמְמָה, יְמִין יְהוָה עֲשֶׂה חֵיל. לֹא אָמוֹת כִּי אַחֲיָה, וְאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יְהוָה. יִסֹּר יִסְרֹנִי יְהוָה, וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנָנִי. פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צְדָקָה, אֲבֹא בָם, אֹדְדָה יְהוָה. זֶה הַשַּׁעַר לַיהוָה, צְדִיקִים יָבֹאוּ בוֹ. אֹדְדָה כִּי עֲנִיתַנִּי, וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה. אֹדְדָה כִּי עֲנִיתַנִּי, וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה. אָבֹן מֵאֲסוּ הַבּוֹנִים, הִתְּהַ לְרֹאשׁ

הגדה של פסח

פְּנֵה. מֵאֵת יְהוָה הִיְתָה זֹאת, הִיא נִפְלְאֹת בְּעֵינֵינוּ. מֵאֵת יְהוָה
הִיְתָה זֹאת, הִיא נִפְלְאֹת בְּעֵינֵינוּ. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נִגִּילָה
וְנִשְׂמְחָה בוֹ. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נִגִּילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:

בעל הבית אומר כל פסוק לבד, ואחר כל פסוק חוזרים המסובים אחריו:

אָנָּה יְהוָה, הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּה יְהוָה, הוֹשִׁיעָה נָּא:

אָנָּה יְהוָה, הַצְּלִיחָה נָּא: אָנָּה יְהוָה, הַצְּלִיחָה נָּא:

בְּרוּךְ הֵבֵא בָשִׂם יְהוָה, בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה. בְּרוּךְ הֵבֵא
בָשִׂם יְהוָה, בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה. אֵל יְהוָה וַיָּאֵר לָנוּ, אָסְרוּ
חַג בְּעֵבְתֵינוּ עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. אֵל יְהוָה וַיָּאֵר לָנוּ, אָסְרוּ
חַג בְּעֵבְתֵינוּ עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. אֵלֵינוּ אָתָּה וְאוֹדְךָ, אֱלֹהֵינוּ -
אֲרוּמָמְךָ. אֵלֵינוּ אָתָּה וְאוֹדְךָ, אֱלֹהֵינוּ - אֲרוּמָמְךָ. הוֹדוּ לַיהוָה כִּי
טוֹב, כִּי לַעֲוֹלָם חֲסִדוֹ. הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב, כִּי לַעֲוֹלָם חֲסִדוֹ:

יְהַלְלוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֵׂיךָ, וְחֲסִידֶיךָ
צְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְכָל עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַנָּה יוֹדוּ
וַיְבָרְכוּ, וַיִּשְׂבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ, וִירוּמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ, וַיִּקְדְּשׁוּ
וַיְמַלִּיכוּ אֶת שְׁמֶךָ, מִלְכָנוּ. כִּי לָךְ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשַׂמְּחָה נָא
לְזִמְרָה, כִּי מַעֲוֹלָם וְעַד עוֹלָם אָתָּה אֵל:

י"א שמוסיפים כאן, (ואליהו הנביא יכריע אם הלכה כן או לא) (רמב)

[בְּרוּךְ אָתָּה יי מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשׁוּבוֹת:

בְּרוּךְ אָתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

שותים כוס רביעי, ומוזגים כוס חמישי].

מז

הגדה של פסח

כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:

נחלה לישראל עבדו
שבשפלנו זכר לנו
ויפרקנו מצרינו
נתן לחם לכל בשר
הודו לאל השמים

נְשִׂמָת כל חי תברך את שמו יהוה אלהינו, ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרה מלכנו תמיד. מן העולם ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה. אין לנו מלך אלא אתה. אלהי הראשונים והאחרונים, אלוה כל בריות, אדון כל תולדות, המהלל ברב התשבחות, המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ויהוה לא ינום ולא יישן - המעורר ישנים והמקיץ נרדמים, והמשיח אלמים והמתיר אסורים והסומך נופלים והזקף כפופים. לה לבדה אנחנו מודים. אלו פינו מלא שירה כים, ולשוננו רנה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכיורח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות - אין אנחנו מספיקים להודות לה, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, ולברך את שמו על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים, הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. [ממצרים גאלתנו יהוה אלהינו, ומבית עבדים פדיתנו], ברעב זנתנו, ובשבע כלכלתנו, מחרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דליתנו. (רמב"ם) עד הנה עזרונו רחמיה ולא עזבונו חסדיה,

מט

וְאֵל תִּטְשׁנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, לְנֹצַח. עַל כֵּן אֲבָרִים שְׁפִלְגַת בָּנוּ, וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שׁוֹנֵפֶחֶת בְּאַפֵּינוּ, וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁמְתָּ בְּפִינוּ - הֵן הֵם יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׂבְּחוּ וַיִּפְאָרוּ וַיְרֹמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדִּישׁוּ וַיִּמְלִיכוּ אֶת שְׁמֶךָ מִלְכָּנוּ. כִּי כָל פֶּה לָּךְ יוֹדֵה, וְכָל לִשׁוֹן לָּךְ תִּשְׁבַּע, וְכָל בֶּרֶךְ לָּךְ תִּכְרַע, וְכָל קוֹמָה לִפְנֵיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה, וְכָל לִבָּבוֹת יִרְאוּךָ, וְכָל קָרֵב וּכְלִיּוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ, כַּדְּבָר שֶׁכָּתוּב, כָּל עֲצַמּוֹתֵי תַאֲמַרְנָה, יְהוָה, מִי כְמוֹךָ. מִצִּיל עֵינֵי מִחֶזֶק מִמֶּנּוּ וְעֵינֵי וְאַבְיּוֹן מִגְּזֹלוֹ. מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרֶךְ לָּךְ הָאֵל הַגָּדוֹל, הַגָּבוּר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֲלִיוֹן, קִינָה שְׁמִים וְאַרְץ. נִהְלָלְךָ וּנְשַׁבַּחְךָ וּנְפָאֲרְךָ וּנְבָרְךָ אֶת שֵׁם קִדְשֶׁךָ, כְּאִמּוֹר, לְדָוִד, בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי אֶת יְהוָה וְכָל קָרְבֵי אֶת שֵׁם קִדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֲזָךְ, הַגָּדוֹל בְּכִבוֹד שְׁמֶךָ, הַגָּבוּר לְנֹצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ, הַמְּלֶכֶה הַיּוֹשֵׁב עַל כֶּסֶף רַם וְנִשְׂא:

שׁוֹכֵן עַד מְרוֹם וְקְדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב, רַנְּנוּ צְדִיקִים בֵּיהוָה, לַיְשָׁרִים נְאוּה תְהִלָּה. בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלַּל, וּבִדְבָרֵי צְדִיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבְלִשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמֵם, וּבִקְרֹב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדֵּשׁ:

וּבִמְקַהְלוֹת רַבּוֹת עִמָּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַנְּנָה יִתְפָּאֵר שְׁמֶךָ מִלְכָּנוּ בְּכָל דּוֹר וְדוֹר, שְׁכֵן חוֹבֵת כָּל הַיְצוּרִים לִפְנֵיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, לְהוֹדוֹת לְהִלָּל לְשַׁבַּח לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדְר לְבָרַךְ לְעִלָּה וּלְקַלֵּס, עַל כָּל דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשִׁי עֲבָדְךָ מְשִׁיחֶךָ:

הגדה של פסח

יְשַׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מְלַכְנוּ, הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ בְּשֵׁמִים וּבְאֲרָץ, כִּי לָךְ נִאֶה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שִׁיר וּשְׁבַחָה, הִלַּל וְזַמְרָה, עֵז וּמְשֻׁלָּה, נִצַּח, גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה, תְּהִלָּה וְתַפְאֶרֶת, קִדְשָׁה וּמַלְכוּת, בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בְּתַשְׁבּוּחוֹת, אֵל הַהוֹדָאוֹת, אֲדוֹן הַנְּפִלְאוֹת, הַבוֹחֵר בְּשִׁירֵי זַמְרָה, מֶלֶךְ אֵל חַי הָעוֹלָמִים:

לוקחים את הכוס ביד ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:
(על חמר מדינה: שְׁהַפֵּל נְהִיָּה בְּדַבְּרוֹ):

שותים רביעית בהסבה על צד שמאל, ואח"כ מברכים ברכה אחרונה.

על היין: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֲרָץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וּרְחֻבָּה שְׂרָצִית וְהַנְּחִלָּתָ לָנוּ ^(רכז) לֶאֱכֹל מִפְּרִיָּהּ וּלְשַׁבַּע מִטּוֹבָהּ. רַחֵם נָא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמּוֹךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ וְעַל צִיּוֹן מְשֻׁכָּן כְּבוֹדָךָ וְעַל מַזְבְּחָךָ וְעַל הַיְכָלְךָ: ??? ^(רכח)

(בשבת: וּרְצָה וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה): וְשִׂמְחָנוּ בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, כִּי אַתָּה יְהוָה טוֹב וּמְטִיב לְכָל וְנוֹדֶה לָךְ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עַל הָאָרֶץ:

על יין מיבול א"י וְעַל פְּרֵי גִפְנָה: על יין מיבול חו"ל וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן:

על חמר מדינה: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא נַפְשוֹת רַבּוֹת וְחֲסְרוֹנוֹן עַל כָּל מַה שֶּׁבְּרָאתָ לְהַחֲיֹת בָּהֶם נַפְשׁ כָּל חַי. בְּרוּךְ חַי הָעוֹלָמִים:

נרצה

חֶסֶל סִדּוֹר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ, כְּכֹל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ:

וּבִכֵּן וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

בַּלַּיְלָה. אֶז רֹב גַּסִּים הַפְּלֵאָה

הַלַּיְלָה. בְּרֹאשׁ אֲשֶׁמֶרֶת זֶה

לַיְלָה. גַּר צָדֵק נִצְחָתוֹ כְּנִחְלָק לוֹ

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

הַלַּיְלָה. זֶנֶת מְלוֹךְ גָּרַר בְּחֵלוֹם

לַיְלָה. הַפְּחָדָה אֲרָמִי בְּאֶמֶשׁ

לַיְלָה. וַיִּשְׂרָאֵל יֵשֶׁר לֹאֵל וַיִּוְכַל לוֹ

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

הַלַּיְלָה. זָרַע בְּכוֹרֵי פְתָרוֹס מְחֻצָּה בַחֲצֵי

בַּלַּיְלָה. חֵילָם לֹא מִצְאוּ בְּקוּמָם

לַיְלָה. טִיסַת נִגִּיד חֲרֻשֶׁת סְלִית בְּכוֹכְבֵי

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

הגדה של פסח

בְּלִילָה.

יַעַץ מְחַרֵּף לְנוֹפֵף אוֹוִי, הוֹבִשֶׁת פְּגָרָיו

לִילָה.

כָּרַע בַּל וּמִצָּבוּ בְּאִישׁוֹן

לִילָה.

לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רַז חֲזוֹת

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

בְּלִילָה.

מִשְׁתַּכַּר בְּכֻלֵּי קִדְשׁ נִהְרַג בּוֹ

לִילָה.

נֹשֵׁעַ מִבּוֹר אַרְיוֹת פּוֹתֵר בְּעֵתוֹתַי

בְּלִילָה.

שִׁנְאָה נָטַר אֲגָגִי וְכָתַב סְפָרִים

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

לִילָה.

עוֹרְרֵת נִצְחָה עָלָיו בְּנִדְד שְׁנַת

מְלִילָה.

(פּוֹרָה תְּדַרּוֹף לְשׁוֹמֵר מֵה)

לִילָה.

צָרַח כְּשׁוֹמֵר וְשָׁח אֶתָּא בְקָר וְגַם

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

לִילָה.

קָרַב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא

הַלַּיְלָה.

רָם הוֹדַע כִּי לָהּ הַיּוֹם אַף לָהּ

הַלַּיְלָה.

שׁוֹמְרִים הִפְקִד לְעִירָה כָּל הַיּוֹם וְכָל

(לִילָה.)

תְּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֲשֵׁכַת

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

וּבִכְן וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח:

בַּפֶּסַח. אִמְץ גְּבוּרוֹתֶיךָ הַפְּלֵאתָ

פֶּסַח. בְּרֵאשׁ כָּל מוֹעֲדוֹת נְשֵׂאתָ

פֶּסַח. גְּלִיתָ לְאֶזְרָחֵי חֲצוֹת לַיִל

וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח:

בַּפֶּסַח. דָּלְתִיו דָּפְקֶתָ כָּחֵם הַיּוֹם

בַּפֶּסַח. הִסְעִיד נּוֹצְצִים עֲגוֹת מִצּוֹת

פֶּסַח. וְאֵל הַבָּקָר רָץ זָכַר לְשׁוֹר עֶרְבָּךְ

וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח:

בַּפֶּסַח. זֹעַמּוֹ סְדוּמִים וְלוֹהֲטוֹ בְּאֵשׁ

פֶּסַח. חָלַץ לוֹט מֵהֶם וּמִצּוֹת אָפָה בְּקֶץ

בַּפֶּסַח. טֹאטֹאת אֲדַמַּת מוֹף וְנוֹף בְּעֶבְרָךְ

וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח:

פֶּסַח. יָהּ רֵאשׁ כָּל אוֹן מִחֲצֶתָ בְּלִיל שְׁמוֹר

פֶּסַח. כִּבְיֹר, עַל בֶּן בְּכוֹר פִּסְחֶתָ בְּדָם

בַּפֶּסַח. לְבִלְתִּי יַתַּת מִשְׁחִית לְבֹא בַּפֶּתַחִי

וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח:

הגדה של פסח

פסח.

מְסַגֵּרֶת סִגְרָה בְּעֵתוֹתַי

פסח.

וְשִׁמְדָה מְדִין בְּצִלִּיל שְׁעוֹרֵי עֹמֶר

פסח.

שֶׁרְפוּ מִשְׁמַנֵּי פוֹל וְלוֹד בִּיקַד יְקוֹד

וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח:

פסח.

עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמוּד עַד גָּעָה עוֹנֵת

בפסח.

פִּס יָד כְּתָבָה לְקַעֲקַע צוֹל

בפסח.

צָפָה הַצְּפִית עֲרוֹף הַשְּׁלֶחַן

וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח:

בפסח.

קָהַל כְּנֶסֶה הַדָּסָה צוֹם לְשִׁלֵּשׁ

בפסח.

רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע מְחַצֵּת בְּעֵץ חֲמֹשִׁים

בפסח.

(שִׁתִּי אֱלֹהֵי רָגַע תָּבִיא לְעוֹצִית

פסח.)

תָּעֵז יָדָךְ וְתָרוּם יְמִינְךָ כְּלִיל הַתְּקַדֵּשׁ חַג

וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח:

כי לו נאָה, כי לו יאָה:

אדיר במלוכה, **ב**חור כהלכה, **ג**דודיו יאמרו לו:

לָהּ וּלְהָ, לָהּ כִּי לָהּ, לָהּ אֶף לָהּ, לָהּ יְהוָה הַמְּמַלְכָה, כִּי לוֹ נְאֻה, כִּי לוֹ יאָה:

דגול במלוכה, **ה**דור כהלכה, **ו**תיקיו יאמרו לו:

לָהּ וּלְהָ, לָהּ כִּי לָהּ, לָהּ אֶף לָהּ, לָהּ יְהוָה הַמְּמַלְכָה, כִּי לוֹ נְאֻה, כִּי לוֹ יאָה:

זכאי במלוכה, **ח**סין כהלכה, **ט**פסריו יאמרו לו:

לָהּ וּלְהָ, לָהּ כִּי לָהּ, לָהּ אֶף לָהּ, לָהּ יְהוָה הַמְּמַלְכָה, כִּי לוֹ נְאֻה, כִּי לוֹ יאָה:

יחיד במלוכה, **כ**ביר כהלכה, **ל**מודיו יאמרו לו:

לָהּ וּלְהָ, לָהּ כִּי לָהּ, לָהּ אֶף לָהּ, לָהּ יְהוָה הַמְּמַלְכָה, כִּי לוֹ נְאֻה, כִּי לוֹ יאָה:

מלך במלוכה, **נ**ורא כהלכה, **ס**ביביו יאמרו לו:

לָהּ וּלְהָ, לָהּ כִּי לָהּ, לָהּ אֶף לָהּ, לָהּ יְהוָה הַמְּמַלְכָה, כִּי לוֹ נְאֻה, כִּי לוֹ יאָה:

ענו במלוכה, **פ**ודה כהלכה, **צ**דיקיו יאמרו לו:

לָהּ וּלְהָ, לָהּ כִּי לָהּ, לָהּ אֶף לָהּ, לָהּ יְהוָה הַמְּמַלְכָה, כִּי לוֹ נְאֻה, כִּי לוֹ יאָה:

הגדה של פסח

קְדוּשׁ בְּמִלּוּכָה, רְחוּם כְּהִלְכָה, שְׂגָנָנִיו יֹאמְרוּ לוֹ:

לָהּ וּלְהָ, לָהּ כִּי לָהּ, לָהּ אֵף לָהּ, לָהּ יְהוָה הַמְּמַלְכָה, כִּי לֹא נֶאֱדָה, כִּי לֹא יֶאֱדָה:

תִּקְיָף בְּמִלּוּכָה, תִּזְמַךְ כְּהִלְכָה, תִּמְיָמִיו יֹאמְרוּ לוֹ:

לָהּ וּלְהָ, לָהּ כִּי לָהּ, לָהּ אֵף לָהּ, לָהּ יְהוָה הַמְּמַלְכָה, כִּי לֹא נֶאֱדָה, כִּי לֹא יֶאֱדָה:

(אין אומרים פיוט "אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב")

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ? אֶחָד אָנִי יוֹדֵעַ: אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ? שְׁנַיִם אָנִי יוֹדֵעַ: שְׁנַיִם לְחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ? שְׁלֹשָׁה אָנִי יוֹדֵעַ: שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנַיִם לְחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ? אַרְבַּע אָנִי יוֹדֵעַ: אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנַיִם לְחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ? חֲמִשָּׁה אָנִי יוֹדֵעַ: חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנַיִם לְחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

נד

שָׁשָׁה מי יודע? שָׁשָׁה אָנִי יוֹדֵעַ: שָׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

שִׁבְעָה מי יודע? שִׁבְעָה אָנִי יוֹדֵעַ: שִׁבְעָה יְמֵי שְׁבַתָּא, שָׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

שְׁמוֹנָה מי יודע? שְׁמוֹנָה אָנִי יוֹדֵעַ: שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה, שִׁבְעָה יְמֵי שְׁבַתָּא, שָׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

תְּשַׁעָה מי יודע? תְּשַׁעָה אָנִי יוֹדֵעַ: תְּשַׁעָה יְרֵחֵי לַיְדָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה, שִׁבְעָה יְמֵי שְׁבַתָּא, שָׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

עֶשְׂרָה מי יודע? עֶשְׂרָה אָנִי יוֹדֵעַ: עֶשְׂרָה דְּבָרִיא, תְּשַׁעָה יְרֵחֵי לַיְדָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה, שִׁבְעָה יְמֵי שְׁבַתָּא, שָׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

הגדה של פסח

אֶחָד עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ? אֶחָד עָשָׂר אָנִי יוֹדֵעַ: אֶחָד עָשָׂר כּוֹכְבֵיָא, עֲשָׂרָה דְּבְרֵיָא, תְּשַׁעָה יְרַחֵי לֵידָה, שְׁמוֹנָה יָמֵי מִלָּה, שְׁבַעָה יָמֵי שְׁבִתָא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרְץ:

שְׁנַיִם עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ? שְׁנַיִם עָשָׂר אָנִי יוֹדֵעַ: שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבִטֵיָא, אֶחָד עָשָׂר כּוֹכְבֵיָא, עֲשָׂרָה דְּבְרֵיָא, תְּשַׁעָה יְרַחֵי לֵידָה, שְׁמוֹנָה יָמֵי מִלָּה, שְׁבַעָה יָמֵי שְׁבִתָא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרְץ:

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ? שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אָנִי יוֹדֵעַ: שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מְדֵיָא, שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבִטֵיָא, אֶחָד עָשָׂר כּוֹכְבֵיָא, עֲשָׂרָה דְּבְרֵיָא, תְּשַׁעָה יְרַחֵי לֵידָה, שְׁמוֹנָה יָמֵי מִלָּה, שְׁבַעָה יָמֵי שְׁבִתָא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרְץ:

נט

חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא שׁוֹנְרָא, וְאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גְּדִיָּא,
חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא כִּלְבָּא, וְנִשְׁפֵּי לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי
זִוְי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא חוּטְרָא, וְהִכָּה לְכִלְבָּא, דְּנִשְׁפֵּי לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא,
דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא נוֹרָא, וְשָׂרְפֵי לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכִלְבָּא, דְּנִשְׁפֵּי לְשׁוֹנְרָא,
דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא מִיָּא, וְכָבֵה לְנוֹרָא, דְּשָׂרְפֵי לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכִלְבָּא, דְּנִשְׁפֵּי
לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא תוֹרָא, וְשָׂתָה לְמִיָּא, דְּכָבֵה לְנוֹרָא, דְּשָׂרְפֵי לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה
לְכִלְבָּא, דְּנִשְׁפֵּי לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי, חַד
גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא הַשׁוּחַט, וְשָׁחַט לְתוֹרָא, דְּשָׂתָה לְמִיָּא, דְּכָבֵה לְנוֹרָא,
דְּשָׂרְפֵי לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכִלְבָּא, דְּנִשְׁפֵּי לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא,
דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא:

הגדה של פסח

וְאַתָּא מְלַאךְ הַמּוֹת, וְשַׁחַט לְשׁוֹחַט, דְּשַׁחַט לְתוֹרָא, דְּשַׁתָּה לְמִיָּא,
דְּכָבֵה לְנוֹרָא, דְּשַׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשֵּׁף לְשׁוּנְרָא,
דְּאָכְלָה לְגִדְיָא, דְּזִבִּין אָבָא בְּתַרֵּי זױזֵי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְשַׁחַט לְמְלַאךְ הַמּוֹת, דְּשַׁחַט לְשׁוֹחַט,
דְּשַׁחַט לְתוֹרָא, דְּשַׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבֵה לְנוֹרָא, דְּשַׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה
לְכַלְבָּא, דְּנִשֵּׁף לְשׁוּנְרָא, דְּאָכְלָה לְגִדְיָא, דְּזִבִּין אָבָא בְּתַרֵּי זױזֵי, חַד
גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא:

אסור לאכול ולשתות עד הבוקר (חוץ ממים) כדי שישאר טעם פסח בפה.

לא נועלים את הבית כרגיל, כדי להראות שהוא ליל שימורים (רכט). וכן שערי ירושלים לא ננעלים בלילה זה מפני כבוד העוברים ושבים כי רבו (רכז).

כל מי שזכה להיות היום בעזרה (רכח) ולהקריב קרבן פסח אסור לו לצאת מחומת ירושלים עד הבוקר (רכט).

במקדש מקדימים לתרום את המזבח מאשמורה הראשונה (רל), ובמשך הלילה באים הרבה אנשים עם קרבנות חגיגה וראיה, כדי להקריבם בבוקר מיד לאחר התמיד (רלא).

שינוי בכמה הלכות

י"א דלעתיד לבא יהיה הלכה כבית שמאי (רלב), ולפ"ז ישתנו כמה דינים:

קדש

א. נוטלים ידים קודם קידוש (רלג).

ב. בקידוש מברכים ברכת "בורא פרי הגפן" רק לאחר "מקדש ישראל והזמנים" (רלד).

מגיד

ג. לאחר קריאת ההגדה לפני ברכת "אשר גאלנו" אומרים רק פרק "הללוקה הללו עבדי ה'" עד "אם הבנים שמחה הללוקה", ומדלגים את פרק "בצאת ישראל" (רלה).

הלל

ד. ממשיכים הלל מ"בצאת ישראל" (כנ"ל), תמצא בעמ' י"ט.

הגדה של פסח

מקורות והערות

א. דהסכמת הפוסקים כחתם סופר ח"ו סי' פ"א ועוד הרבה גדולי אחרונים דנייר כשאינו כלי אינו מקבל טומאה, וגם הסיכות אינם מקבלים טומאה היות שמשמשים לדבר שאינו מקבל טומאה, ואולי לענין קדשים יש להחמיר כהנודע ביהודה תנינא סי' ק"ה דנייר מקבל טומאה, אך לדעת השיבת ציון סי' ל"ט בניירות שלנו העשוויים מעצים גם לדעת הנוב"י אינו מקבל טומאה, וצ"ע למעשה.

ב. ומסתבר שמותר לצלותו קודם קריאת שמע, שהרי אין בזה אלא הכשר מצוה ואין בזה דיני קדימה ויל"ע.

יש לציין דאף לנוהגים בזה"ז לומר הלל בתפילת ערבית, **יתכן דבזמן המקדש לא יאמרו הלל בערבית**, לפי מש"כ המאירי פסחים ק"ז: דהטעם לאמירת הלל זכר להלל שאמרו בשעת עשיית הפסח, אמנם שאר הראשונים כתבו טעמים אחרים.

ג. משנה פסחים סה: דאינו דוחה את השבת, וברש"י משום דאפשר משתחשך, ועי' מהרש"א שם מא: דדייק מרש"י דבכל שנה עדיף לצלותו משתחשך (חוץ מכשחל ליל הסדר בשבת), ותמה ע"ז, ובפי' המשניות לרמב"ם פ"ה מ"י כתב דצולים מיד לאחר שנגמר ההקרבה.

ד. תפארת ישראל פסחים פ"ח מ"ח.

ה. כמב' בפסחים פה: דגגין ועליות לא נתקדשו.

ו. במנחת חינוך מצוה שס"ב אות ט' ובמזבח אבנים סי' נ"ט אות ט"ו נסתפקו אם מחילות דירושלים נתקדשו.

ז. כ"כ כמה אחרונים בדעת הרמב"ם שהשמיט דין זה דגגין ועליות (מרכבת המשנה פ"ו מביה"ב ה"ט, משכנות יעקב או"ח סי' ע"ד, אבי עזרי הל' ק"פ ועוד).

ח. רוב האחרונים בדעת הרמב"ם ריש פ"ט מקרבן פסח.

ט. רמב"ם שם כדעת רבי יהודה דקי"ל כוותיה, ומבואר בגמ' פסחים פו. שמקומות שתי החבורות נחשבים כשתי מקומות.

י. מב' מדברי המרדכי שילי ערבי פסחים בסדר של פסח דרק בזה"ז מביאים ג' מצות יחד עם הקערה, שנים לצורך לחם משנה ואחת לצורך הפרוסה, אבל בזמן המקדש בוצעים מתחילה על שני מצות שאינן שמורות ורק לאחר שלחן עורך מביאים מצה לצורך מצות מצה, כפי שיתבאר להלן בסדר הסעודה (שיטות ב' ג').

סג

יא. לדעת כמה ראשונים דגם בזמן הבית אוכלים מצת מצוה מיד בתחילת הסעודה (כדלהלן שם שיטות א' ד') לכא' נוהגים כמו בזמן הזה, [אמנם עי' שו"ת ראב"ן סי' מ"א דהטעם שמביאין ג' מצות משום דמקיימים ג' מצוות במצה, העליונה לאפיקומן, השניה למצות מצה, והשלישית לכורך, ולפ"ז בזמן שיש ק"פ שאין אוכלים אפיקומן א"צ לזה, (ובלא"ה אין נוהגים כוותיה אלא לוקחים מהאמצעית גם לאפיקומן), אבל שאר ראשונים כתבו טעמים אחרים להבאת ג' מצות והובאו חלקם בטור סוף סי' תע"ה, ולפ"ז גם אם אין אוכלים אלא כזית אחד או ב' כזיתים צריך להביא ג' מצות, וכן מבוי' בביאור הלכה סי' תע"ה ס"א ד"ה כזית, (וע"ע סידור רש"י סי' קל"ה ושבלי הלקט סי' רי"ח דכתבו להיפך בדגלל שמביאים ג' מצות לוקחים את השלישי לכורך כדי לעשות מצוה בכל אחד)].

יב. לחם שמים פסחים לו. משום שהוא לחם גדול ועבה ואין זה לחם עוני, ועוד טעמים.

יג. פסחים לו. ורמב"ם פ"ו מחמץ ומצה ה"ח משום דכתיב "בכל מושבותיכם" מצה שנאכלת בכל מקום.

יד. רמב"ם שם כדעת רבי עקיבא שם לו.

טו. משנה שם לה. ורמב"ם שם.

טז. פסחים לט: דדין מצה ומרור שוים לענין זה.

יז. חתם סופר על התורה פ' שמיני, דאע"פ שאנשי בית אב אסורים לשתות יין בלילה, [י"א אנשי בית אב של ערב יו"ט (רש"י ורבינו גרשום תענית טו:)] וי"א של מחר יום א' דיו"ט (רמב"ם פ"א מביא"מ ה"ו)], בשתיית כוס של קידוש והבדלה לא גזרו, וא"כ כ"ש בארבע כוסות שא"א לצאת ע"י אחר, וכ"ש לדעת הרעק"א (בגליון הרמב"ם שם) שהביא משו"ת אור נעלם בשם בעל השב יעקב בדעת רש"י דבליל שבת ויו"ט אין איסור כלל של שתיית יין.

ובגליון "תורת הקרבנות" נ"ה הובא בשם הגרמ"ד הלוי סולוביצ'יק שליט"א ראש ישיבת בריסק דיש התיר בליל הסדר עפ"י מש"כ הרמב"ם שהטעם הוא שמא ישתה בלילה וישכים לעבודתו ועדיין לא סר יינו מעליו, א"כ בליל פסח כיון שאסור לשתות יין אחר אפיקומן מלבד הד' כוסות לא שייך חשש שלא יהא ראוי לעבודה ביום, ובשלמא בשאר לילות שאין קבע לשתיה מנעו חז"ל לגמרי את כל השתייה שמא ישתה הרבה בסוף הלילה, אבל הכא כיון שהשתייה מוגבלת לא אסרו.

יח. הג"ר אברהם גניחובסקי זצ"ל, ע"פ הרמ"א סו"ס תפ"ג דבשעת הדחק יקח חמר מדינה, אמנם לדעת מרן הגרי"ז סוף הל' חמץ ומצה דאין יוצאים בזה מצות ד' כוסות

הגדה של פסח

רק מצות כוס של ברכה, בודאי צריכים לשתות יין.

יט. הגר"ח קניבסקי שליט"א.

כ. משנה פסחים קיד. ורמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"א.

כא. רמב"ם שם דמביאין החגיגה יחד עם הקערה, אך לרשב"ץ במאמר חמץ אין מביאין החגיגה, דרך קרבן פסח מביאים בשביל לומר עליו "פסח זה שאנו אוכלין".

כב. או"ח סי' תע"ג ס"ד, דמסדרים את הקערה לפי סדר השימוש בהם בענין שאין צריך לעבור על המצוות, ובהילכתא גבירתא סוף פסחים פ"י מ"ג כתב דלפ"ז ה"ה בזמן המקדש יהיו הפסח והחגיגה רחוקים מכולם.

כג. בהילכתא גבירתא סוף פסחים פ"י מ"ג כתב בנו שראה אצל אביו בעל התפארת ישראל שהיה לו לקערת הסדר ארגז יפה מאד קטן בנוי לתלפיות תחתיים שניים שלישים, ובהם מונחים הג' מצות, ומעליהם כל שאר המינים, ולענין סדר המינים כתב בתחילת דבריו שמסדרים את הקערה לפי סדר השימוש בהם (כדעת הרמ"א),

וכן נוהגים הרבה מבני אשכנז, [ועפ"ז ציירנו את הקערה שבשער הספר].
ולפי דעת האר"י שמסדרין לפי עשר ספירות (כפי שנתפשט ברוב הקהילות) צ"ע אין ינהגו בזה בזמן המקדש.

כד. דהטעם דהניח הגר"א הזרוע והביצה למטה כתבו האחרונים משום שאין בהם מצוה רק זכר בעלמא, וזה לא שייך בפסח וחגיגה, וכן הטעם דלא חש הגר"א לאין מעבירין כמש"כ בספר זרע גד משום דהגר"א כיסה את הזרוע והביצה בשעת אמירת הא לחמא עניא (שלא יראה כמקדישם), אבל במינים שאינם מכוסים צריך לסדר בענין שאין צריך לעבור עליהם. (והכרפס ומי מלח לדעת הרמב"ם והגר"א אין מניחים על הקערה).

כה. לדעת המרדכי שילהי פסחים בסדר ליל פסח מביאים כל זה רק לאחר אכילת שלחן עורך, (ולכא' אחר קרבן חגיגה), ולכך מביאים רק מצה אחת לצורך מצת מצוה, ומרור וחרוסת וקרבן פסח, (וסידרנו ע"פ הרמ"א דאין מעבירין על המצוות).

כו. שו"ת כנסת יחזקאל סי' ק"י בדעת הרמב"ם, שמניחין את המרור קרוב לבעל הבית יותר מהמצוות, כדי שלא ישכח ויאכל את המצות בלא כריכת המרור.

כז. דלעתיד לבוא יהיה הלכה כבית שמאי, כמבוא' במלבי"ם פ' חוקת (עמ' קמ"ז) בשם האריז"ל, סידור הגר"א בברכת יוצר אור, ותוס' חדשים ריש מס' אבות, ועוד.

כח. בהגדת הנצי"ב כתב דעיקר מה שלובשים קיטל הוא כמו בזמן הבית שאוכלין

סה

קרבן פסח ונחשב כאכילה משלחן גבוה, ולובשים בגד מיוחד לבן, ובהגדה של פסח שיח הגרי"ד כתב דהגרי"ד סולובייציק העיר ע"ז דא"כ למה בזה"ז נוהגים שרק בעה"ב לובש קיטל ולא כל המסובין, ואולי כיון שהוא רק זכר לזמן הבית סגי בזה שבעה"ב לובש, ויש נוהגים גם בזמנינו שכל המסובים לובשים קיטל.

כט. מקדימים ברכת הגפן לברכת קידוש, כדעת בית הלל פסחים קיד. וע"ע להלן עמ' ס"ב.

ל. לאנשי בית אב כנ"ל הערה י"ח.

לא. צ"ע אם נוסח זה ישתנה בימות המשיח, כדכתיב (ירמיה כ"ג ז') הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הזדחתים שם, בין לחכמים בברכות י"ב ב' דיהיה שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו, וכ"ש לבן זומא די"א דס"ל דלא יהיה מצות זכירת מצרים כלל כדלהלן הערות מ"ג מ"ד.

לב. נתיב חיים על השו"ע סי' תל"ב דאין מברכין שהחיינו על ביעור חמץ ועל הקרבת קרבן פסח בזמן המצוה משום דסומכים על שהחיינו שמברכין בליל יו"ט, אמנם ממרן בעל שבט הלוי זצ"ל שמעתי דפשוט שמברכין שהחיינו בשעת הקרבת הפסח ככל מצוה הבאה מזמן לזמן, שהרי זמנו רק בי"ד ניסן מחצות, ובליל יו"ט כבר עבר זמנו, ובלילה צריך לברך שוב שהחיינו על האכילה, [וזה יוצאים כאן בקידוש כמש"כ בשבט הלוי ח"ג סי' ס"ה] וע"ע מש"כ בסי' ס"ט וח"ט סי' קי"ג.

לג. כנ"ל עמ' א' ע"ש.

לד. דגם למקילין בזה"ז שרק בעה"ב נוטל, הוא משום דסומכים על השיטות שבזה"ז א"צ נטילה, אבל בזמן הבית לכו"ע צריך נטילה כמב' בסמוך.

לה. לדעת המרדכי דלהלן הערות ל"ט קע"ז, וענין טבילת הידים כבהערה ע'.

לו. כמב' בראשונים פ' ערבי פסחים ובטור וב"י ושאר פוסקים באו"ח סי' תע"ג ומשנ"ב סי' קנ"ח ס"ק כ' דרק האידנא חיישינן לדעות שבזמן שאין קרבנות ואין מקפידים על טומאה וטהרה אין צריך נטילה לירקות טבולים, אבל בזמן שמקפידים על טומאה וטהרה לכו"ע צריך נטילה בברכה, (אמנם בב"י סי' קנ"ח הביא ד"מ שלא גזרו נטילה כלל על הפירות רק על הפת, אך בטור ובמשנ"ב הנ"ל מב' דחששו רק לדעות דהאידנא אין נוטלים, וע"ע הערה הבאה), ובפרט למרדכי הנ"ל דהנטילה עולה אף בשביל אכילת המצה של אח"כ.

הגדה של פסח

לז. הרשב"ץ (ביבין שמועה דף ל"ה) הוכיח מהא דצריך נטילה דאוכלים כזית כרפס, דפחות מכזית א"צ נטילה, אך דעת הרא"ש ועוד ראשונים דגם פחות מכזית צריך נטילה בברכה, (וכן הוכיח הביה"ל שם ס"ו ד"ה פחות בדעת השו"ע לענין נטילה בזה"ז), והנה בזה"ז כתב השו"ע דאוכלים פחות מכזית כדי שלא ליכנס לפלוגתת ראשונים אם צריך ברכה אחרונה, אך בזמן שמברכים על הנטילה צ"ע אם מותר לעשות כן לאכול פחות מכזית וליכנס לספק חיוב ברכה על הנטילה (ובכה"ג לא יברך ב"ורחץ"), דאולי עדיף לאכול כזית לצאת דעת הרמב"ם דצריך כזית כרפס, וגם יוכל יברך על הנטילה ללא ספק, וצ"ע.

לח. דלהלכה אף אם אכלו כזית אין מברכים ברכה אחרונה (ט"ז ומגן אברהם סי' תע"ג ומעשה רב סי' קצ"א).

לט. מב' מדברי המרדכי שילהי ערבי פסחים בסדר של פסח, דבזמן שאוכלים קרבן פסח עושים כל סדר המשנה שם "הביאו לפניו... מוזגין לו כוס שני... לאחר הסעודה ע"ש היטב, וכ"כ במנחה חריבה פ' בא, דרק בזמן הזה הקדימו את כל זה קודם אכילה משום דבעינן הגדה קודם אכילת מצת מצוה, שהוא לחם שעונין עליו, אבל בזמן הבית שאוכלים מצת מצוה לאחר שלחן עורך אין צורך להרעיב את כולם עד אחר הגדה אלא עושים כל זה לאחר אכילה.

מ. היינו המצה האמצעית לדעת הראשונים שמביאים ג' מצות כשרות ואוכלים מצת מצוה בתחילת הסעודה כמו בזה"ז, (כנ"ל עמ' א'), ולדעת הראשונים שמביאים רק מצה אחת כשרה ואוכלים אותה בסוף הסעודה, חוצים מצה זו (כמב' באו"ח ריש סי' תע"ה דקי"ל לעיקר כהדעות דמברכים על אכילת מצה על הפרוסה).

מא. זכר ל"משארותם צרורות בשמלותם" (משנ"ב סי' תע"ג ס"ק נ"ט) ואין צורך דוקא בחלק הגדול, דלא שייך הטעם דמהרי"ל שאוכלים ממנו שני כזיתים.

מב. מרדכי הנ"ל.

מג. להלן פליגי בן זומא וחכמים עה"פ "כל" ימי חיך, דלבן זומא בא לרבות לילות, ולחכמים להביא לימות המשיח, ובדעת בן זומא נחלקו ראשונים ואחרונים מה דעתו לענין ימות המשיח, דדעת הרשב"א בפ"י ההגדה דלבן זומא אין מצות זכירת יציאת מצרים בימות המשיח, ובמאמר חמץ לרשב"ץ זבח פסח לאברבנאל (כאן) כתבו דגם לבן זומא יש מצות זכירה, ולהלכה כתב הצ"ח בדעת הרי"ף והרא"ש כחכמים וא"כ בודאי ינהג בימות המשיח, ובדעת הרמב"ם נקטו רוב האחרונים דס"ל כבן זומא.

מד. בחזון יחזקאל ברכות פ"א הי"ב כתב דהנדון רק לגבי מצות זכירה של כל השנה

סז

אבל בליל הסדר לכו"ע יהיה חיוב סיפור יציאת מצרים אף בימות המשיח, וכן מב' מדברי הפמ"ג בפתיחה להל' ק"ש אות ד' (לענין זכירה בלילה) ושו"ת חת"ס או"ח סי' ט"ו דלענין ליל הסדר לא נחלקו, וכן נראה מדברי הרמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה שהביא דיני סיפור יציאת מצרים בסדר ליל פסח בזמן הבית (דדרכו להעתיק רק מה שנוגע לעתיד).

מה. מב' בשו"ת שאילת דוד דנחלקו על ליל הסדר, וכן משמע ברשב"א חידושי אגדות (בעין יעקב ברכות סוף פ"ק).

מו. דמה שבזה"ז נוטלין ידים לפני המוציא אף שכבר נטלו לפני אכילת הכרפס, מב' בגמ' שהוא משום היסח הדעת מחמת הגדה והלל, ולפ"ז אם אין מפסיקין בהגדה א"צ נטילה שנית, וע"ע להלן בסדר הסעודה לדעת המרדכי.

מז. כל דצריך ייתי ויפסח.....בשבלי הלקט סי' רי"ח ובאברבנאל כתבו די"א שרק בזמן שאין בית המקדש אומרים כן לזכר בעלמא, שבזמן המקדש היו מזמנים זה לזה קודם שחיטת הפסח, שאין הפסח נאכל אלא למנוייו, וא"א להזמין בלילה (ומה"ט יש ראשונים שלא גרסו זה כלל), ובזבח תודה לאברבנאל כתב שהם דברי אנינות על גלותנו שא"א להקריב קרבן פסח ולכן א"צ טהרה וכל מי שירצה יבוא ויאכל הטמא והטהור יחדיו, ולפ"ז בזמן הבית אין אומרים כל זה, אמנם יש ראשונים שביארו דקאי על סעודת ליל הפסח, ולפ"ז גם בזמן הבית שייך לאומרו.

מח. השתא הכא...רוב הראשונים פ' שהוא בקשה שנזכה לשנה הבאה לעלות לירושלים ולהקריב קרבן פסח (הפרדס לרש"י, הרוקח, מחזור ויטרי ועוד) ורק טהורים המנויים יבואו לאכול עמנו (זבח תודה לאברבנאל ומעשה ד'), אמנם בכל בו וארחות חיים פ' שכל זה סיפור מה שעשו אבותינו במצרים ומה שאמרו באותו ליל שימורים.

מט. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק... משנה פסחים קטז. ורמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ב. אמנם במאירי שם כתב דאין הלכה כמשנה זו, משום דמבו' בגמ' שם ע. דזה רק לבן תימא דגם חגיגה הבאה עם הפסח אינה נאכלת אלא צלי, אבל להלכה שחגיגה נאכלת מבושל אין אומרים זה. ובדעת הרמב"ם י"א דחגיגה אינה נאכלת אלא צלי (מרכבת המשנה שם ורבינו מנוח פ"י מק"פ הי"ג), וי"א ד"כולו צלי" קאי על כל חלקי הפסח (חזון איש או"ח סי' קכ"ד לדף ע).

והנה במשנה הובאו רק ארבע שאלות, והרמב"ם הביא ה' שאלות, ומובא בשם הגר"א ז"ל דב' דבזמן בית שני היו רגילים להסב כל ימות השנה ולא היה ניכר בזה שינוי, ובזמן הזה אין אוכלים קרבן פסח אבל יש שינוי אחר דכולנו מסובין, לפי שכל ימות

הגדה של פסח

השנה אין רגילים לאכול בהסבה, אבל הרמב"ם מביא רק הלכות שנוהגין בזמן הזה או בימי בית שלישי, ואז יהיו ה' שינויים דמסתמא לא ישתנה הרגילות לאכול שלא בהסבה.

ג. במשנה פסחים נזכר רק ד' שאלות ולא נזכר השאלה על מסובין, אך הרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ב הביא חמשה שאלות, ובספר "הסדר הערוך" בי' ע"פ פי' סדר אליהו להגר"א ז"ל על הגדה של פסח דבזמן שהיה בית המקדש קיים מסובין לא היה נחשב להם בשינוי כי היו יושבין תמיד מסובין שכן היה דרכם, אבל עכשיו שאין לנו קרבן פסח לא נחשב לנו שינוי דצלי, וחשיב מסובין שינוי שאין דרכינו לישב מסובין כל השנה (וכע"ז בצפנ"פ פ"ח מחן"מ ה"ב, לפ"ז י"ל דהרמב"ם הביא מה שינהגו בבית שלישי, ושם יחשבו כל החמשה לשינויים, דיאכלו רק צלי וגם מסתמא לא ישתנה הרגילות לאכול שלא בהסיבה.

נא. עי' לעיל הערות מ"ג מ"ד מ"ה מה דעת בן זומא לענין ימות המשיח, וכמי קי"ל להלכה, ומה הדין לענין סיפור יציאת מצרים בליל הסדר.

גב. מה העדות והחוקים... כלומר למה אוכלים החגיגה קודם והפסח באחרונה, הלא עיקר הלילה על הפסח הוא, ואף אתה אמור לו הואיל ואין מפטירין אתר הפסח אפיקומן, (האורה לרש"י סי' צ', פסקי הרי"ד פסחים קיט:).

וי"מ מה "העדות" דברים שיש להם טעם שהם עדות על גאולת מצרים, כגון מצה זכר ללחם עוני ומרור זכר לוימררו את חייהם, "והחוקים" הם הלכות שיש בפסח שאין נראה להם טעם, כגון ועצם לא תשברו בו, "והמשפטים" כגון ערל לא יאכל בו, ושאר דקדוקי סופרים בענין חמץ ומצה, (אבודרהם סדר ההגדה).

וי"מ שכשרואה הבן החכם את אביו נמנה עם שכניו על פסח אחד ופעמים מגיע לאחד מהן חלק מועט והן מקפידין עליו לאכלו, מה שאין רגילין לעשות בשאר הימים להתאסף ולהתחבר יחד בסעודה, ולהקפיד לחלק מועט כזה, לכן הוא שואל "מה העדות והחוקים" כלומר למה אתם צריכין להתחבר יחד בסעודה עתה שהוא יום חגיגה ודרך העולם לחוג ולשמור עם אנשי ביתו, ואם מפני חובת הפסח הרי יכולין לשלוח מנות איש לרעהו משאר הקרבנות, "ואף אתה אמור לו... אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", שאין מפטירין מחבורה לחבורה, (שבלי הלקט סי' רי"ח בשם אחיו רבי בנימין ז"ל).

ומה שאומר החכם אשר צוה ד' אלקינו "אתכם", ולא "אותנו", לפי שאין שוחטין את הפסח על הקטן (שם בשם רבי צדקיה בן אחיו רבי בנימין).

גג. שיש "פסח" מצה ומרור... שבלי הלקט סי' רי"ח, ותניא רבתי סי' מ"ח. אמנם בכלי יקר פרשת בא (שמות י"ב כ"ו) משמע שאין מזכירים "פסח".

סט

נד. כל זה מדברי הספרי שלפנינו, והעיר הג"ר נחום מאיר רוזנברג שליט"א דיתכן שבזמן המקדש אמרו כל זה גם לביל הסדר, כלשון המשנה פסחים קט"ז א' ודורש מארמי אובד אבי עד שגומר "כל הפרשה" כולה, ורק בזה"ז השמיטוהו משום דלא מתאים הפסוק "ויביאנו אל המקום הזה", (אמנם זה יתכן רק לגירסת הגר"א והמלבי"ם ודעמיה הנ"ל, אך לדעת הראב"ן והרשב"ץ דגם בזה"ז דורשים פסוק זה, וכתבו דדורשים את כל הדרשות שבספרי על פסוקים אלו ולא הביאו דרשות אלו, משמע דבליל הסדר משמיטים כל זה דאין בו שום שייכות לליל הסדר, או שלא גרסו כל זה בספרי).

נה. כן משמע מכמה ראשונים דלהלן דבהבאת ביכורים אומרים מ"ארמי אובד אבי" עד כאן.

(א) בראבי"ה סי' תכ"ד בשם רבינו יהודה החסיד ובהגהות מיימוני בשם רבינו חננאל, שכתבו על סימן "דצ"ך עד"ש באח"ב" דאשמעינן שבסדר הזה היו קורין מביאי ביכורים דם צפרדע כינים וכו', ולא כסדר שכתוב בתהלים, דבפרק ע"ח הובא ערוב לפני צפרדע וארבה לפני ברד, ובפרק ק"ה הובא חושך לפני דם וערוב לפני כינים, (ואולי זה גם כוונת פסקי תוס' מנחות אות רל"ד שכ"כ בקצרה), וכן דייקו מדבריהם הציץ אליעזר חי"ל סי' כ"ד אות ה' והדרך אמונה בצהה"ל שם ס"ק פ"ו ועוד אחרונים, שאומרים כל הדרשות שבספרי, [והיינו סדר ההגדה עד אחר עשרת המכות שהוא מהספרי לפי גירסת הגר"א והמלבי"ם שם, וכן הועתק במדרש הגדול ובמדרש לקח טוב, וי"א שגם ההמשך מהספרי כדלהלן אות ב'].

(ב) הרשב"ץ בהגדה של פסח כתב: "ובסוף אלו הפסוקים יש - ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת וגו' ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה', ע"כ אנו מסיימין בשבח "כמה מעלות טובות למקום עלינו" קודם שהבאנו גרגיר זה של תאנה או אשכול זה של ענבים, והקב"ה מתרצה לנו במתנה קטנה כזאת פרעון לכל הטובות שעשה עמנו קודם שהבאנו הפרי הזה, וזה מרחמי שמים המרובים, ואמרנו כי הרבה טובות יש למקום עלינו עד שבאנו אל בית המקדש להביא לו זה הפרי".

[ונראה מדבריו דגרס כל זה בספרי מדכתב "עד שבנה לנו בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו, ובזה השלמנו לדרוש מארמי אובד אבי לספר ביציאת מצרים", וכ"כ הראב"ן על הגדה של פסח בפסקא "ארמי אובד אבי", דכל זה עד "רבן גמליאל היה אומר" הוא מהספרי שם בוידוי ביכורים.

אמנם בספרי שלפנינו ליתא, וכן בהגדת הרס"ג כתב שכל זה הוספה מאוחרת, וכן הרמב"ם שלא הביא כל זה בנוסח ההגדה, ובמעשה רוקח כתב בשם רבי אברהם בן הרמב"ם דאע"פ שהרמב"ם נהג לאמרו מ"מ לא הביאו לפי שאין הכרח לאמרו, וכ"כ

הגדה של פסח

שו"ע הרב ס' תע"ג סעיף מ"ג דכל זה הוספה שנהגו לאמרו ואינו חיוב מעיקר הדין).
ג) בזבח פסח לאברבנאל כתב: "וכאילו יעשה האדם עצמו בליל פסח עם אותם הדברים אשר לפניו בקערה כאילו הוא מביא הביכורים, ולכן יעשה ההודאה והוידוי כמו המביא אותם".

נו. ח' תלמיד הרשב"א פסחים קיד. ורשב"ץ במאמר חמץ, וכן משמע מרש"י ורשב"ם שם קטז: דרק כשאין פסח אין מגביהים את הבשר, אך ברמב"ם פ"ח מחו"מ ה"ד משמע שאין מגביהים את הפסח.

נז. פסח זה שאנו אוכלין... רמב"ם פ"ח מחו"מ ה"ד וחי' תלמיד הרשב"א פסחים קיד.

נח. מהר"ל בסדר ההגדה אות כ"ו דרק בזמן שאין קרבן פסח דמרור דרבנן מקדימים מצה שהוא דאורייתא, אבל בזמן המקדש מקדימים מרור למצה, משום שמרור שייך טפי לפסח, וכן מדויק ברמב"ם דבפ"ח ה"ד הקדים מרור למצה ובסדר ההגדה של זה"ז הקדים מצה למרור, ועי' כתר המלך שם ושו"ת כנסת יחזקאל ס' ק"י עוד טעמים בזה.

נט. רבינו מנוח וכס"מ שם בדעת הרמב"ם.

ס. בצאת ישראל... כדעת בית הלל במשנה פסחים קטז: וע"ע להלן עמ' ס"ב.

סא. הגדת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

סב. עי' להלן ב"סדר הסעודה לטמאים וערלים" די"א דטמא וערל אינו אוכל מרור.

סג. ע"פ ביה"ל ס' תפ"ג ד"ה עד גאל.

סד. לאכל בו "פסח" מצה ומרור... שבלי הלקט ס' רי"ח ד"ה כנגד, וזבח פסח לאברבנאל, אך ברמב"ם פ"ח ה"ה משמע שאין אומרים כן.

סה. אשר גאלנו...מצה ומרור. רמב"ם שם, דעד כאן אומרים בזמן הבית, והמשך הברכה אומרים רק בזמן שאין ביהמ"ק.

סו. כן ה' אלקינו... רבינו מנוח שם נסתפק אם אומרים גם תיבות אלו.

סז. ברוך... גאל ישראל. בזבח פסח לאברבנאל כתב שאומרים גם סיום זה.

סח. לפי המבו' בתוס' פסחים קכ. דלהלל אוכלים המצה והמרור בסוף הסעודה, ולרבנן אוכלים מצה ומרור בתחילת הסעודה כמו בזמן הזה, וע"פ מש"כ הב"ח דגם בזמן המקדש נוהגים כרבנן וכהלל לחומרא, כמבו' בגמ' קטו. דלא איתמר הלכתא אם כרבנן או כהלל (עד שיוכרע ההלכה), ובפרט לדעת הרשב"ם שם דחיישינן לדעות

שגם בדאורייתא מצוות מבטלות זה את זה.

סט. ע"פ ביה"ל ריש סי' תע"ה, וה"ה לענין טבילה משום דיש לחוש לדעת הרמב"ם להגזירה רק משום חשש טינוף כדלהלן בהערה הבאה.

ע. ע"פ מקדש דוד טהרות סי' מ"ה, משום שהולכים לאכול קדשים, וסתם ידים צריכין טבילה לקודש, כמש"כ רש"י חגיגה יח: והרמב"ם בפיה"מ זבים פ"א מ"א. אמנם הרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ו כתב דנוטלים ידים, ובמקדש דוד תמה למה לא כתב דצריך טבילת ידים, וצידד דסבר הרמב"ם כתי' א' בירושלמי דלסתם ידים סגי בנטילה, ורק מי שטימא ידיו צריך טבילה, ובמאירי חגיגה יח: הביא ב' הדעות בירושלמי.

עוד י"ל דהרמב"ם לטעמיה בפיה"מ זבים פ"ה מ"ב דגזירת טבילת ידים הוא משום שמא נגעו בטומאה, (וכן דעת רבינו חננאל שבת יד. ורש"י שם בשם רבותיו), א"כ י"ל דמיירי באופן שכבר טבלו ידיהם קודם הסעודה, ובשעת הסדר דקרבו הפסח לפנינו על הקערה חיישינן רק שמא נגע בטינוף ולא שמא נגע בטומאה, אבל לדעת רש"י שם והרא"ש בטהרות פ"ז מ"ח דגזירת טבילת ידים הוא משום שמא נגעו בטינוף, א"כ מאותו טעם דצריך נטילת ידים לפני אכילת מצה משום דמסיח דעתו בהלל והגדה ושמא נגע בטינוף, מאותו טעם חייב גם בטבילת ידים.

וע"ע שמועת חיים פרק ערבי פסחים סי' ק"ג, וטעם ודעת בביה"ל פי"ב משאר אבות הטומאות הי"ג, שיישבו בכמה אופנים, ולפ"ז גם לשאר ראשונים אין צריך טבילה רק נטילה.

עא. רמ"א או"ח סי' קנ"ט סעיף י"ד וביה"ל שם, ולדעת השו"ע שם יש להקל אף כשאין בו מ' סאה (ואולי לענין קודש יש להחמיר יותר).

עב. עצי אלמוגים סי' קנ"ט ס"ק ל"א ע"פ טעם הרמ"א בסי' קנ"ח סעיף י"א דלא שייך בטבילה, (ואולי לדעת השו"ע שם מברך אחר הטבילה).

עג. על טבילת ידים. עי' שו"ע ורמ"א ומשנ"ב סו"ס קנ"ט, ובכה"ג שחייבים בטבילה לכו"ע מברך "על טבילת", ואין לחוש לברכה לבטלה לדעות הסוברים דאין צריך טבילה, משום דגם החייב בנטילה לדעת הרמ"א שם אם טובל מברך "על טבילת ידים, ואף לדעת השו"ע דמברך "על נטילת ידים" מסתבר שיוצאים אם אמרו "על טבילת", והרוצה לצאת ידי כל הספיקות יטבול ידיו במים שאינם ראויים לטבילה דבכה"ג אף לדעת השו"ע מברך "על טבילת ידים" כמש"כ המשנ"ב שם, (אמנם לחזו"א אף בכה"ג מברכין "על נטילת" אך מסתבר שיוצאים גם ב"על טבילת" וכנ"ל).

עד. שו"ע או"ח סי' קנ"ט סעיף י"ט.

הגדה של פסח

עה. עיל משנ"ב סיל קנ"ח ס"ק מ"ו וחזו"א או"ח סיל כ"ה ס"ק י'.

עו. ע"פ מזבח אבנים סיל ט"ז.

עז. ע"פ טור ושו"ע סיל תע"ה ובב"ח שם שכך עושים גם בזמן שיש ק"פ, ולפ"ז לכא' אין לדבר עד אחר אכילת הכורך שבסוף הסעודה, (וכע"ז כתב הפמ"ג משב"ז סיל תפ"ו ס"ק י"ח בשם השל"ה שלא לדבר עד אחר אכילת אפיקומן, ובי' האחרונים שהוא כדי לצאת דעת רש"י והרשב"ם דכזית אפיקומן הוא הכזית מצה של מצוה).

עח. רמב"ם סוף הל' תרומות ורמ"א יו"ד סו"ס שכ"ב.

עט. דק"ל כרב בסוכה נז. דחובת היום קודם לתדיר, וכן אמר אמו"ר שליט"א בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (הובא במים חיים גליון 388).

פ. כנ"ל במצה.

פא. דמנהג אכילת ביצים הוא רק בזמן החורבן זכר לחגיגה וזכר לאבילות על חורבן הבית.

פב. רבינו דוד פסחים קכ. ע"ש. ואפשר שיש לאכול לכל הפחות "כזית" כיון שהזכיר לשון אכילה בברכתו.

פג. מזבח אבנים סיל ט"ז.

פד. ולדעת כמה ראשונים (ארחות חיים סדר ליל הפסח וכל בו הל' ביאור ההגדה ועוד) אוכלים קרבן פסח לפני החגיגה ומברכים "על אכילת הפסח", ואח"כ אוכלים את החגיגה בלא ברכה לפי שנפטרו ע"י הברכה של הפסח, וחוזרים ואוכלים כזית מקרבן פסח כדי שיהיה נאכל על השובע. אך בטור ובנו"כ בסו"ס תע"ג מבו' דנקטו בפשיטות כדעת הפוסקים דחגיגה קודם לפסח.

פה. על אכילת הפסח. ע"פ רמב"ם פ"ח מחמץ ומצה, אמנם לרוב ראשונים מברכים "לאכול הזבח" וכן "לאכול הפסח", אך לפי מה שנהוג כהרמב"ם ור"ת שמברכים "על אכילת מצה" "על אכילת מרור" ה"ה באלו, דכל הטעמים שנאמרו לענין מצה ומרור שייכים גם בפסח וחגיגה, (עיל לבוש סיל תע"ה משום שמוציא אחרים, ואבני נזר או"ח סיל שפ"א משום דבעינן שבחצות תהיה נאכלת כבר, ושם סיל תקל"ה משום שהברכה גם על הגבהת המצה שלפני הברכה, ובעמק שאלה שאלתא ע"ו אות ג' משום שמצוה לאכול בחבורה, ובנחל איתן סיל ה' ס"ג סק"א אות ו' משום שעיקר המצוה בשחיטת הפסח), וגם לטעם החק יעקב סיל תל"ב שרק במצה ומרור מברכין כן משום לישנא דקרא "על מצות ומרורים יאכלוהו", לכא' כוונתו גם על פסח (אף

עג

דעיקר לשון "על" הוא רק על מצה ומרור) שהרי בא ליישב בזה דעת הרמב"ם, אך צ"ע שלפי זה בחגיגה אינו כן), וע"ע הלכות פסח לרש"י שכתב שמברכין "על" אכילת מצה, "על" אכילת מרור, "לאכול" פסח ומצה ומרור.

פו. תוס' רבינו יהודה החסיד ותלמידי רבינו יונה ברכות מא: ושבלי הלקט סי' רי"ח, דאע"ג דאתי לשם מצוה והיה ראוי לברך ברכה בפנ"ע, אעפ"כ כיון שהם דברים הרגילים לבוא בסעודה אין מברכים, כשם שאין מברכים על המרור, ורבינו יונה כתב (לפי הגירסא שלפנינו) מפני שמחוייב באכילתו טפל הוא אצל הפת, ויל"ד לדין דנוהגים לכוון בברכת הכרפס לפטור את המרור, דחיישינן דמרור טעון ברכה ומה"ט אין מברכין ברכה אחרונה על הכרפס, א"כ אולי יש לחוש שהפסח טעון ברכה ויש לפטור ע"י אכילת דבר שברכתו "שהכל" כגון מלח (כמבו' בשו"ע סי' ר"ד ס"א, אבל א"א ע"י סוכר הואיל ויש חשש שיצאו בברכת "בורא פרי האדמה" כמש"כ המשנ"ב סי' ר"ב ס"ק ע"ו) וצ"ע.

פז. לפי שיצאו במה שבירכו שהחיינו בקידוש (שבט הלוי ח"ג סי' ס"ה, ושם כתב דאולי יוצאים גם בשהחיינו של שחיטת הפסח, אך אח"כ שמעתי ממרן בעל שבט הלוי דפשוט שבליה צריך שוב שהחיינו על האכילה, ואין יוצאין בשהחיינו שעל השחיטה), ולדעת שבלי הלקט והאברבנאל שמזכירים בברכת אשר גאלנו...והגיענו הלילה הזה לאכל בו "פסח" מצה ומרור, יצאו גם בזה (כמש"כ הכל בו לענין מצה ומרור).

פח. כמבו' ברמב"ם פ"ח מק"פ ה"ג, וע"ע ח"י הגר"י פערלא על הרס"ג מ"ע מ"ז שכתב בדעת הרמב"ם דצריך לאכול כביצה, ובשבט הלוי ח"ט סי' קכ"א דחה דבריו.

פט. ב"ח סי' תע"ה כדי לצאת דעת הלל.

צ. בית יוסף וב"ח סי' תע"ה בדעת הלל.

צא. מגן האלף ובית מאיר סי' תע"ה דאף דבזמן הזה לדעת רוב פוסקים א"צ לבלוע הכורך בבת אחת, בזמן המקדש להלל צריך לכתחילה לבלוע הכל בבת אחת, ולמגן האלף הוא לעיכובא.

צב. שבלי הלקט סי' רי"ח (דמה"ט אוכלין אפיקומן בהסיבה), ב"ח סי' תע"ז, מהר"ל בגבורות ה' פרק ס"ג, וכן מבו' מדברי בי' הגר"א שם.

צג. פרי מגדים א"א שם ס"ק א'.

צד. כפי שנתבאר בחוברת "ההנהגה באכילת קרבן פסח" (בהוצאת מכון תורת הקרבנות).

הגדה של פסח

צה. משנה פסחים מ: והיינו טיבול מועט באופן שלא יבטל טעם המצה.

צו. רבינו גרשום תמורה ט:

צז. מאירי פסחים מ: קרית ספר פ"ח מק"פ ה"ח.

צח. דכתיב "ועצם לא תשברו בו", ומן התורה האיסור רק בעצם שיש עליה כזית בשר או עכ"פ שהיה עליו בשר (פסחים פ"ד ב' ורמב"ם פ"י מק"פ ה"ג), אך מדרבנן י"א דכל עצם אסור לשבור (אבן האזל פי"ט מפסוהמ"ק ה"ט, וכן מצדד המשנל"מ פ"י מק"פ), וי"א שמותר (מנ"ח מצוה ט"ז).

צט. פסחים פה.

ק. גמ' חולין י"ז ב', אמנם הרמב"ם השמיט דין זה, ועל מנ"ח מצוה ט"ז שתמה ע"ז, ובמאירי שם כתב ד"א שאין חייבים אלא בשבירה גמורה.

קא. רמב"ם פ"ט מק"פ ה"ג ע"פ המשנה פד. אמנם רש"י ב' באופן אחר ע"ש.

קב. תוס' קיט: כגון שהמיחם יהיה ביניהם וכד'.

קג. רמב"ם שם לב' כמה אחרונים, אך במאירי כתב דא"צ שניהם אלא או הפיכת פניהם או היקף, ובכס"מ כתב דאולי הפיכת פניהם נחשב כהיקף.

קד. משנה שם ורמב"ם שם, והמנחת חינוך כתב בדעת הרמב"ם דרק אם יש אוכל בפיו צריך לקפוץ פיו.

קה. מאירי פו. ע"פ המשנה שם, דהקילו בה שבושה לאכול בפני חברותיה.

קו. תוס' פו: ובפסקי הרי"ד מבו' דה"ה כל אחד רשאי להפוך פניו לקיר דלא נחשב שינוי מקום, אלא דמצוי בכלה.

קז. משנה פסחים ק"כ א' לדעת רבינו יונה שם והרמב"ם סוף הל' חמץ ומצה, וכן פסק השו"ע או"ח סי' תע"ח ס"ב לענין מצה, וב' רוב הראשונים משום דנראה כאוכל בשני מקומות.

קח. שם לדעת הרשב"ם והרא"ש, וכן פסק החק יעקב או"ח שם, וע"ש בב"ה"ל דרק לענין מצה יש להקל כהשו"ע.

קט. דלרוב ראשונים (בפסחים קכ. ורמב"ם פ"ח הט"ו) זמן אכילת פסח להלכה עד חצות, י"א מדאורייתא וי"א מדרבנן.

קי. ירושלמי פסחים פ"ו ה"ד ורמב"ם פ"י מק"פ הי"ד.

קיא. ערוך השלחן ס' קצ"ד סעיף כ' בדעת הרמב"ם שם שכתב מפני חשש תערובות, אבל לבי' הקרבן העדה על הירושלמי שם משום שמא נדבק בהם מהפסח, משמע דכל סוגי התבשילין.

ויל"ע בשאר מאכלים שאינם תבשיל אם נכללו בזה, וכן יש לדון במשקים.

קיב. למ"ד דאסור אחר חצות מדאורייתא, אבל לסוברים דמותר עד עלות השחר או שאסור רק מדרבנן אינו מטמא עד עלות השחר (פסחים קכא).

קיג. משנה קיט: כדי שהפסח יהיה נאכל על השובע שלא יבא לידי שבירת עצם (ירושלמי פסחים פ"ו ה"ד), וי"א שלא יאבד טעם הפסח, ולפי שדינו ליאכל בסוף על השובע כדכתיב "למשחה" כדרך שהמלכים אוכלים (רשב"ם שם ותוס' קכ), וי"א משום שמצוה לספר ביציאת מצרים כך הלילה ראוי שיהיה טעם הפסח בפיו (כל בו ס' נ' בשם רש"י), וי"א שלא ישכחו לומר הלל, כי מפני דוחק המקום שאוכלים כולם במקום אחד צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתן ואומרים הלל במקום אחר (בעל המאור סוף פ' ערבי פסחים וע"ע להלן לפני "הלל"), וי"א כדי שלא יבוא לאכול בתבורה אחרת (רבינו דוד שם).

ומעיקר הדין אסור רק במיני מאכל, ויש מחמירים גם בשתיה חוץ ממים, ולכתחילה נכון להחמיר, ובמקום צורך גדול יש לסמוך להקל במשקין שאינן משכרין (משנב"ב ס' תפ"א סק"א).

קיד. רא"ש פ' ערבי פסחים ס' ל"ד ל"ה ורבינו דוד שילהי פסחים ועוד ראשונים, דגם לדעת רבנן שאין כורכים פסח מצה ומרור יחד, אוכלים המצה של מצוה והמרור בסוף הסעודה, כדי שיהיה נחשב שאוכלים את הפסח על מצות ומרורים, וכן דעת הרבה פוסקים באו"ח ס' תע"ז (דמה"ט אוכלים ב' כזיתים באפיקומן זכר לפסח ולמצה הנאכלת עמו). וע"פ מש"כ הב"ח דגם בזמן המקדש נוהגים לחומר אכילת כרבנן וכהלל, כמב' בגמ' קטו. דלא איתמר הלכתא אם כרבנן או כהלל, ובפרט לדעת הרשב"ם שם דחיישינן לדעות שגם בדאורייתא מצוות מבטלות זה את זה.

(ועי' ריטב"א בהגדת ליל הסדר וזבח פסח לאברבנאל דמעיקר הדין הדעת נוטה יותר כחכמים ולחומר עושים גם כהלל, וכ"כ הפרי חדש ס' תע"ה, אמנם בפמ"ג משב"ז שם ס"ק ז' כתב דהלכה כהלל ולחומר אכילתו).

• ויש לציין דגם דעת המרדכי בשילהי ערבי פסחים כראשונים אלו, אך כתב דלפ"ז עושים את הבאת הקערה ואמירת ההגדה לאחר הסעודה קודם אכילת המצה, וסידרנו לפ"ז את כל הפרטים להלן עמ' ל"ג - "סדר הסעודה (ה) לדעת המרדכי", אך משום שמסתימת שאר ראשונים בסוגיות בערבי פסחים משמע דגם בזמן הבית עושים כל זה אחר אכילת כרפס, ובפרט מתוך דברי הפסקי רי"ד פסחים קיד. ורבינו יונה בסדר ליל פסח ע"ש, וכן דעת הרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה להדיא, לכן סידרנו כאן

הגדה של פסח

כך, אמנם יתכן דכל הראשונים מודים לעיקר הדבר דעושים כל זה סמוך לאכילת מצה, אלא דהרמב"ם לטעמיה דאוכלים מצת מצוה מיד קודם הסעודה, ואולי גם דעת הראשונים הנ"ל כן, אבל לדעות אלו שאוכלים מצת מצוה בסוף הסעודה עושים הכל לאחר הסעודה, כהסדר המובא להלן עמ' ל"ג וצ"ע.

קטו. ע"פ ביה"ל ריש סי' תע"ה, וה"ה לענין טבילה כנ"ל הערה ע'.

קטז. משום שהולכים לאכול קדשים, וסתם ידים צריכין טבילה לקודש, כמש"כ רש"י חגיגה יח: והרמב"ם בפיה"מ זבים פ"א מ"א, וע"ע לעיל הערה ע' דיש חולקים.

קיז. רמ"א או"ח סי' קנ"ט סעיף י"ד וביה"ל שם, ולדעת השו"ע שם יש להקל אף כשאין בו מ' סאה (ואולי לענין קודש יש להחמיר יותר).

קיח. עצי אלמוגים סי' קנ"ט ס"ק ל"א ע"פ טעם הרמ"א בסי' קנ"ח סעיף י"א דלא שייך בטבילה, (ואולי לדעת השו"ע שם מברך אחר הטבילה).

קיט. על טבילת ידים. עי' שו"ע ורמ"א ומשנ"ב סו"ס קנ"ט, ובכה"ג שחייבים בטבילה לכו"ע מברך "על טבילת".

קכ. שו"ע או"ח סי' קנ"ט סעיף י"ט.

קכא. עי' משנ"ב סי' קנ"ח ס"ק מ"ו וחזו"א או"ח סי' כ"ה ס"ק י'.

קכב. רא"ש ושאר ראשונים שם.

קכג. כמבו' במשנ"ב סי' תע"ה ס"ק ב'.

קכד. רא"ש ושאר ראשונים שם, משום דא"א לברך "על אכילת מצה" על מצות אלו. אמנם דעת רש"י והרשב"ם שם קיט: דגם כשאוכל בתחילת הסעודה מצות שאין יוצאים בהם מברך עליהם "על אכילת מצה" ומכוון על המצה שבסוף הסעודה, אך להלכה נקטינן בסי' תפ"ב דבכה"ג אין מברכין עד סוף הסעודה.

קכה. דגם לפי מנהג אשכנז שאין טובלים המצה במלח היינו רק במצה של מצוה משום חיוב מצוה, כמש"כ מהרי"ל דמשם מקורו של הרמ"א סי' תע"ה, וכ"כ שו"ע הרב דחיוב מצוה הוא לצאת במצה שאין עמה שום תערובת, וערוך השלחן, וכן לטעם שכתבו הלבוש והמשנ"ב שתהיה המצה טפילה כלחם עוני, [אמנם בלקט יושר כתב משום שהוא ליל שימורים א"צ מלח להגן, ולטעם זה גם במצה שאין יוצאים בה ידי חובה א"צ מלח].

קכו. ע"פ טור ושו"ע סי' תע"ה ובב"ח שם שכך עושים גם בזמן שיש ק"פ. ע"ע לעיל עמ' כ"א - כ"ב כמה פרטי דינים בענין אכילת מצה ומרור.

קכז. ב"ח סי' תע"ה. כמש"כ הטוש"ע שם לענין זה"ז.

קכח. כנ"ל במצה.

קכט. ולדעת כמה ראשונים אוכלים קרבן פסח לפני החגיגה ומברכים "על אכילת הפסח", ואח"כ אוכלים את החגיגה בלא ברכה לפי שנפטרו ע"י הברכה של הפסח, וחוזרים ואוכלים כזית מקרבן פסח כדי שיהיה נאכל על השובע (כל בו ואבודרהם ועוד). אך בטור ובנו"כ בסו"ס תע"ג מבו' דנקטו בפשיטות כדעת הפוסקים דחגיגה קודם לפסח.

קל. בענין הנוסח "על אכילת" עי' לעיל הערה פ"ה.

קלא. תוס' רבינו יהודה החסיד ותלמידי רבינו יונה ברכות מא: ושבלי הלקט סי' רי"ח, וע"ע לעיל הערה פ"ו.

קלב. לפי שיצאו במה שבירכו שהחיינו בקידוש (שבט הלוי ח"ג סי' ס"ה וע"ע לעיל הערה פ"ז), ולדעת שבלי הלקט יצאו גם בברכת "אשר גאלנו... והגיענו הלילה הזה לאכל בו פסח מצה ומרור" (כמש"כ הכל בו לענין מצה ומרור).

קלג. שבלי הלקט סי' רי"ח (דמה"ט אוכלין אפיקומן בהסיבה), ב"ח סי' תע"ז, מהר"ל בגבורות ה' פרק ס"ג, וכן מבו' מדברי בי' הגר"א שם.

קלד. פרי מגדים א"א שם ס"ק א'.

קלה. ב"ח סי' תע"ה כדי לצאת דעת הלל.

קלו. בית יוסף וב"ח סי' תע"ה בדעת הלל.

קלז. מגן האלף ובית מאיר סי' תע"ה דאף דבזמן הזה לדעת רוב פוסקים א"צ לבלוע הכורך בבת אחת, בזמן המקדש להלל צריך לכתחילה לבלוע הכל בבת אחת, ולמגן האלף הוא לעיכובא.

קלח. רבינו דוד סוף פסחים, אמנם בספר פתח הבית (על השו"ע סו"ס תפ"ב) נקט דאוכלים קודם את כל הבשר חוץ מכזית לכל אחד, ואחר כך אוכלים כזית אחרון יחד עם מצה ומרור.

קלט. לדעת הלל דכורך פסח מצה ומרור יחד (אם יוכרע ההלכה כהלל), וכן לדעת תוס' פסחים קטו. שילהי ערבי פסחים דמבו' מדבריהם דהואיל ומספקא לן אם הלכה כרבנן או כהלל מותר לכתחילה לעשות כהלל דבזה יוצאים לכו"ע, (ורק בזה"ז

הגדה של פסח

עבדינן כתרוייהו משום דמרור דרבנן מבטל מצה דאורייתא), וכ"כ המזבח אבנים ס' בדעת תוס'.

וע"פ המב' בתוס' ורא"ש ומרדכי ורבינו דוד ועוד ראשונים בסוף פסחים בדעת הלל שאין אוכלים מצה שמורה בתחילת הסעודה, רק בסוף הסעודה בכריכה עם הפסח, [ע"ש בתוס' דתליא בב' פי' לענין מרור, ובזה קי"ל (סי' תע"ה סעיף ב' ומשנ"ב ס"ק כ"ח) כפי' א'].

• וע"ע לעיל סוף הערה קי"ד ושייך גם לכאן, ולפ"ז יש להפוך הסדר כך: מוציא, שלחן עורך, אכילת קרבן חגיגה, יחץ, מגיד, רחצה, כורך.

קמ. ע"פ ביה"ל ריש סי' תע"ה, וה"ה לענין טבילה כנ"ל הערה ע'.

קמא. משום שהולכים לאכול קדשים, וסתם ידים צריכין טבילה לקודש, כמש"כ רש"י חגיגה יח: והרמב"ם בפיה"מ זבים פ"א מ"א. וע"ע לעיל הערה ע'.

קמב. רמ"א או"ח סי' קנ"ט סעיף י"ד וביה"ל שם, ולדעת השו"ע שם יש להקל אף כשאין בו מ' סאה (ואולי לענין קודש יש להחמיר יותר).

קמג. עצי אלמוגים סי' קנ"ט ס"ק ל"א ע"פ טעם הרמ"א בסי' קנ"ח סעיף י"א דלא שייך בטבילה, (ואולי לדעת השו"ע שם מברך אחר הטבילה).

קמד. על טבילת ידים. עי' שו"ע ורמ"א ומשנ"ב סו"ס קנ"ט, ובכה"ג שחייבים בטבילה לכו"ע מברך "על טבילת".

קמה. שו"ע או"ח סי' קנ"ט סעיף י"ט.

קמו. עי' משנ"ב סי' קנ"ח ס"ק מ"ז וחזו"א או"ח סי' כ"ה ס"ק י'.

קמז. משום לחם משנה כמבו' בראשונים, ובמשנ"ב סי' תע"ה ס"ק ב'.

קמח. תוס' ושאר ראשונים סוף פסחים, וע"ע פ' רבינו אליהו מלונדריש על הגדה של פסח שמסתפק בזה קצת דאולי להלל אוכלים כזית מצה כשירה בתחילה, ובסוף הסעודה כורכים הכל יחד.

קמט. דגם לפי מנהג אשכנז שאין טובלים המצה במלח היינו רק במצה של מצוה משום חיבוב מצוה, כמש"כ מהרי"ל דמשם מקורו של הרמ"א סי' תע"ה, וכ"כ שו"ע הרב דחיבוב מצוה הוא לצאת במצה שאין עמה שום תערובת, וערוך השלחן, וכן לטעם שכתבו הלבוש והמשנ"ב שתהיה המצה טפילה כלחם עוני, [אמנם בלקט יושר כתב משום שהוא ליל שימורים א"צ מלח להגן, ולטעם זה גם במצה שאין יוצאים בה ידי חובה א"צ מלח].

עט

קנ. ע"פ רמב"ם פ"ח מחו"מ ה"ו וטור סי' תע"ה ומשנ"ב שם ס"ק י"ז.

קנא. על אכילת פסח מצה ומרור. מדרש שכל טוב פ' בא, ובסדר הלכות פסח לרש"י כתב "לאכול פסח ומצה ומרור". וע"ע לעיל הערה פ"ה בענין הנוסח "על אכילת".

קנב. תוס' רבינו יהודה החסיד ותלמידי רבינו יונה ברכות מא: ושבלי הלקט סי' רי"ח, וע"ע לעיל הערה פ"ו.

קנג. לפי שיצאו במה שבירכו שהחיינו בקידוש (שבט הלוי ח"ג סי' ס"ה וע"ע לעיל הערה פ"ז), ולדעת שבלי הלקט יצאו גם בברכת "אשר גאלנו... והגיענו הלילה הזה לאכל בו פסח מצה ומרור" (כמש"כ הכל בו לענין מצה ומרור).

קנד. בית יוסף וב"ח סי' תע"ה.

קנה. מגן האלף ובית מאיר סי' תע"ה דאף דבזמן הזה לדעת רוב פוסקים א"צ לבלוע הכורך בבת אחת, בזמן המקדש להלל צריך לכתחילה לבלוע הכל בבת אחת, ולמגן האלף הוא לעיכובא.

קנו. רבינו דוד סוף פסחים, אמנם בספר פתח הבית (על השו"ע סו"ס תפ"ב) נקט דאוכלים קודם את כל הבשר חוץ מכזית לכל אחד, ואחר כך אוכלים כזית אחרון יחד עם מצה ומרור.

קנז. רמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ומאירי פסחים דף קיד. ודף קכא. דכורכים מצה ומרור יחד ואח"כ אוכלים את הפסח בתחילת הסעודה ומשיירים כזית לסוף הסעודה כדי שיהא נאכל על השובע, וכן נראה דעת השו"ע סי' תע"ז ס"א. והאריכו האחרונים בדעת הרמב"ם (ע"י בנו"כ שם ובספר המפתח) די"א דפסק כרבנן וי"א כהלל וי"א דחשש לשניהם ובכה"ג יוצאים ידי שתיהם.

ודעת מהר"ם חלאווה דאלו שיש להם קרבן חגיגה אוכלים כל הפסח בסוף הסעודה (כהרא"ש ודעימיה), ואלו שאין להם חגיגה אוכלים הפסח בתחילת הסעודה ומשיירים רק כזית לסוף הסעודה (כהרמב"ם).

קנח. ביה"ל ריש סי' תע"ה.

קנט. שם ה"ו, (אלא דלרמב"ם מברכין לפני הנטילה, ולהלכה קי"ל דמברכין אחר נטילה).

ובמקדש דוד טהרות סי' מ"ה תמה דכיון דעומד לאכול קדשים צריך טבילת ידים במקוה מ' סאה, כנ"ל הערה ע', וע"ש בכמה אופנים.

קס. ע"פ מזבח אבנים סי' ט"ז.

הגדה של פסח

קסא. רמב"ם שם, אמנם למנהגינו מברכים על שלשת המצות.

קסב. רמב"ם שם וטור סי' תע"ה ומשנ"ב שם ס"ק י"ז.

קסג. מאירי פסחים קכא.

קסד. ערוך ערך זכר (בדעת הלל).

קסה. בית יוסף וב"ח סי' תע"ה.

קסו. רמב"ם שם.

קסז. מגיד משנה ורבינו מנוח בדעת הרמב"ם.

קסח. לחם משנה בדעת הרמב"ם.

קסט. שבלי הלקט סי' רי"ח (דמה"ט אוכלין אפיקומן בהסיבה), ב"ח סי' תע"ז, מהר"ל בגבורות ה' פרק ס"ג, וכן מבו' מדברי בי' הגר"א שם.

קע. פרי מגדים א"א שם ס"ק א'.

קעא. מאירי קיד.

קעב. רמב"ם שם ה"ט.

קעג. מאירי קיד. קכא.

קעד. כנ"ל שמצניעין אותו.

קעה. צרור החיים בשם הראב"ד.

קעו. משנה קיט: כדי שהפסח יהיה נאכל על השובע שלא יבא לידי שבירת עצם (ירושלמי פסחים פ"ו ה"ד), וי"א שלא יאבד טעם הפסח, ולפי שדינו ליאכל בסוף על השובע כדכתיב "למשחה" כדרך שהמלכים אוכלים (רשב"ם שם ותוס' קכ.), וי"א שלא ישכחו לומר הלל, כי מפני דוחק המקום שאוכלים כולם במקום אחד צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתן ואומרים הלל במקום אחר (בעל המאור סוף פ' ערבי פסחים).

קעז. ע"פ המרדכי בשילהי פרק מקום שנהגו ושילהי פרק ערבי פסחים, דמבול' מדבריו כמה דינים:

(א). דבזמן שאוכלים קרבן פסח עושים כל סדר המשנה שם "הביאו לפניו... מוזגין לו כוס שני... לאחר הסעודה ע"ש היטב, וע"ע לקמן בסמוך הערה קפ"ג)
(ב). דהיו אוכלים מצה עשירה בתחילת הסעודה, ורק בסוף הסעודה אוכלים מצת

פא

מצוה (כדעת הרא"ש ודעימיה המובאים לעיל).

ג. דבתחילת הסעודה בוצעים על שתי מצות שלימות, ובסוף הסעודה אוכל מצה פרוסה.

ד. דמה שבזה"ז נוטלין ידיים לפני המוציא אף שכבר נטלו לפני אכילת הכרפס, מבו' בגמ' דהוא משום היסח הדעת מחמת הגדה והלל, וכתב המרדכי דלפ"ז אם נתכוין בנטילה ראשונה לגמור בה כל סעודתו בלא היסח הדעת אין צריך לחזור וליטול שנית, ולפ"ז בזמן הבית שאוכלין המוציא מיד בלא הפסק הגדה והלל פשיטא שא"צ ליטול שנית, וכן לפ"ז לאחר גמר ההגדה צריך ליטול שנית אע"פ שהוא באמצע הסעודה, אא"כ כיון בנטילה ראשונה לשמור ידיו, וכ"כ המשנ"ב סי' תפ"ג ס"ק ו' בשם מאמר מרדכי לענין מי שאומר הגדה באמצע הסעודה.

ה. אכילת החגיגה היא לפני אכילת קרבן פסח.

קעח. ע"פ המרדכי הנ"ל.

קעט. כמבו' במרדכי שילהי ערבי פסחים (לדף קיד.) ובמשנ"ב סי' תע"ה ס"ק ב'.

קפ. ע"פ מרדכי שילהי ערבי פסחים (לדף קיט:) ושו"ע סי' תפ"ב דא"א לברך "על אכילת מצה" על מצות אלו.

קפא. דגם לפי מנהג אשכנז שאין טובלים המצה במלח היינו רק במצה של מצוה משום שיראה יותר כ"לחם עוני".

קפב. מרדכי שילהי ערבי פסחים בסדר של פסת, דרק לאחר הסעודה מביאים מצה אחת שלימה לצורך מצות מצה, וחוצה אותה לצורך שיהיה "פרוסה" למצת מצוה ע"ש היטב.

אבל דעת הרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה דגם בזמן הבית עושים כל זה אחר אכילת כרפס, וכן משמע מסתימת כמה ראשונים ובפרט מתוך דברי הפסקי רי"ד פסחים קיד. ורבינו יונה בסדר ליל פסח ע"ש, אמנם יתכן דכל הראשונים מודים לעיקר הדבר דעושים כל זה סמוך לאכילת מצה, אלא דהרמב"ם לטעמיה דאוכלים מצת מצוה מיד קודם הסעודה, ואולי גם דעת הראשונים הנ"ל כן, אבל לדעות המובאים לעיל שאוכלים מצת מצוה בסוף הסעודה עושים הכל לאחר הסעודה, וצ"ע.

קפג. מבו' מדברי המרדכי שם דכל סדר המשנה שם "הביאו לפניו... מוזגין לו כוס שני... עושים לאחר הסעודה ע"ש היטב, וכ"כ במנחה חריבה פ' בא, דרק בזמן הזה הקדימו את כל זה קודם אכילה משום דבעינן הגדה קודם אכילת מצת מצוה, שהוא לחם שעונין עליו, אבל בזמן הבית שאוכלים מצת מצוה לאחר שלחן עורך אין צורך להרעיב את כולם עד אחר הגדה אלא עושים כל זה לאחר אכילה.

הגדה של פסח

קפד. משום דמפסיקים באמצע הסעודה להגדה והלל הוי היסח הדעת ואסור להמשיך לאכול בלא נטילה, כמש"כ המשנ"ב סי' תפ"ג ס"ק ו' בשם מאמר מרדכי, וכנ"ל הערה קע"ז (אמנם מצד זה אם כיון בנטילה ראשונה לגמור סעודתו ולשמור ידיו שלא לטנפם אין צריך נטילה שנית, כמש"כ המשנ"ב שם).

ומשום שהולכים לאכול קדשים יקיימוהו ב"טבילת ידים", דסתם ידים צריכין טבילה לקודש, כמש"כ רש"י חגיגה יח: והרמב"ם בפיה"מ זבים פ"א מ"א. וע"ע לעיל הערה ע' בדעת הרמב"ם.

קפה. רמ"א או"ח סי' קנ"ט סעיף י"ד וביה"ל שם, ולדעת השו"ע שם יש להקל אף כשאין בו מ' סאה (ואולי לענין קודש יש להחמיר יותר).

קפו. עצי אלמוגים סי' קנ"ט ס"ק ל"א ע"פ טעם הרמ"א בסי' קנ"ח סעיף י"א דלא שייך בטבילה, (ואולי לדעת השו"ע שם מברך אחר הטבילה).

קפז. על טבילת ידים. עי' שו"ע ורמ"א ומשנ"ב סו"ס קנ"ט, ובכה"ג שחייבים בטבילה לכו"ע מברך "על טבילת".

קפת. שו"ע או"ח סי' קנ"ט סעיף י"ט.

קפט. עי' משנ"ב סי' קנ"ח ס"ק מ"ו וחזו"א או"ח סי' כ"ה ס"ק י'.

קצ. ע"פ טור ושו"ע סי' תע"ה ובב"ח שם שכך עושים גם בזמן שיש ק"פ.

ע"ע לעיל עמ' כ"א - כ"ב כמה פרטי דינים בענין אכילת מצה ומרור.

קצא. הכרעת הרמ"א או"ח סי' תפ"ג לענין מי שאומר הגדה בתוך הסעודה, דאע"פ שהפסיק הרבה באמירת הגדה אין צריך לחזור ולברך, (דלא כרבינו דוד סוף פסחים דחוזר ומברך "המוציא").

קצב. ב"ח סי' תע"ה. כמש"כ הטוש"ע שם לענין זה"ז.

קצג. כנ"ל במצה.

קצד. בענין הנוסח "על אכילת" עי' לעיל הערה פ"ה.

קצה. תוס' רבינו יהודה החסיד ותלמידי רבינו יונה ברכות מא: ושבלי הלקט סי' רי"ח וע"ע לעיל הערה פ"ו.

קצו. לפי שיצאו במה שבירכו שהחיינו בקידוש (שבט הלוי ח"ג סי' ס"ה וע"ע לעיל הערה פ"ז), ולדעת שבלי הלקט יצאו גם בברכת "אשר גאלנו... והגיענו הלילה הזה לאכל בו פסח מצה ומרור" (כמש"כ הכל בו לענין מצה ומרור).

קצז. שבלי הלקט ס' רי"ח (דמה"ט אוכלין אפיקומן בהסיבה), ב"ח ס' תע"ז, מהר"ל בגבורות ה' פרק ס"ג, וכן מבו' מדברי בי' הגר"א שם.

קצח. פרי מגדים א"א שם ס"ק א'.

קצט. ע"פ ב"ח ס' תע"ה כדי לצאת דעת הלל.

ר. בית יוסף וב"ח סי' תע"ה בדעת הלל.

רא. מגן האלף ובית מאיר ס' תע"ה דאף דבזמן הזה לדעת רוב פוסקים א"צ לבלוע הכורך בבת אחת, בזמן המקדש להלל צריך לכתחילה לבלוע הכל בבת אחת, ולמגן האלף הוא לעיכובא.

רב. רבינו דוד סוף פסחים, אמנם בספר פתח הבית (על השו"ע סו"ס תפ"ב) נקט דאוכלים קודם את כל הבשר חוץ מכזית לכל אחד, ואחר כך אוכלים כזית אחרון יחד עם מצה ומרור.

רג. כשלא הותרה טומאה בציבור.

רד. ביה"ל ריש ס' תע"ה.

רה. רמב"ם פ"ח מק"פ ה"ב ופ"ז מחו"מ הי"ב ובסה"מ עשה נ"ו, וחיידושי הר"ן ורבינו דוד פסחים כח: ותשובת רבי אברהם בן הרמב"ם במעשה ניסים שאלה ו'. וע"ע מנ"ח סוף מצוה י"ז.

רו. רבי דניאל הבבלי במעשה ניסים שם דחייב במרור מדאורייתא, וכן משמע בלחם משנה פ"ט ה"ח דנקט דערל חייב במרור, (ושמעתי מבעל שבט הלוי זצ"ל דהעיקר כהרמב"ם דכל ראיותיו של רבי דניאל הבבלי חלשות, ואולי אלו הסוברים שבזה"ז אוכלים גם מרור לאפיקומן, ס"ל כרבי דניאל דמרור מצוה בפנ"ע, ואוכלים זכר למרור דאורייתא, אך להלכה דאין אוכלים מרור לאפיקומן משום דמצות מרור טפל למצות פסח), וע"ע שבט הלוי ח"ט תש' קכ"ב דאולי אף לרמב"ם חייב מדרבנן כמו בזמן הזה.

רז. ב"ח וט"ז ס' תע"ה וחזון איש או"ח סי' קכ"ד לדף קטו. דגם להלל אין מצות כריכה ללא הפסח, ורק בזה"ז עושין כן זכר לזמן שהיו אוכלין כך יחד עם הפסח לדעת הלל.

רח. בי' הגר"א ופרי חדש ס' תע"ה דלהלל אין יוצאים כלל באכילת מצה ומרור בלא כריכה אפי' בזה"ז שאין פסח, ולכן עושים כורך כדי לצאת דעת הלל, וא"כ ה"ה למי שאינו אוכל מקרבן הפסח. ובפמ"ג במשב"ז שם מבו' דלדעת הרמב"ם שכורכין רק מצה ומרור בלא פסח, בודאי גם מי שאינו אוכל פסח מחוייב בזה, ולשאר ראשונים פטור ע"ש.

הגדה של פסח

רט. דמנהג אכילת ביצים הוא רק בזמן החורבן זכר לחגיגה וזכר לאבילות על חורבן הבית, אבל בזמן הבית לא שייך זכר.

רי. תוס' רי"ד פסחים קטז: (ע"ש היטב ובפסקי הרי"ד), ע"פ המשנה בדף צה. דפסח ראשון "טעון הלל באכילתו" (וע"ע בפסקי הרי"ד שם קי"ח.), אבל דעת הרמב"ם שאומרים הלל רק לאחר ברכת המזון. (ובגבורות ה' למהר"ל סוף פרק ס"ב ובערוך השלחן סו"ס תע"ג כתבו דלכן מחלקין את ההלל חלקו לפני הסעודה וחלקו אח"כ, כדי שיאכלו הפסח באמצע ההלל, דפסח טעון הלל באכילתו).

ריא. ע"פ האלשי"ך פ' עקב דיהושע תיקן בנוסח "על שהנחלת לנו", ורק משגלו מארץ ישראל שינו חז"ל את הנוסח "לאבותינו".

ריב. לכא' נוסח זה ישתנה בימות המשיח כדכתיב (ירמיה כ"ג ז') הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם, בין לחכמים בברכות י"ב ב' דיהיה שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו, וכ"ש לבן זומא די"א דס"ל דלא יהיה מצות זכירת מצרים כלל כנ"ל הערות מ"ג מ"ד.

ריג. דנוסח זה (רחם נא...שנקרא שמך עליו) נתקן לפני החורבן ע"י דוד ושלמה (ברכות ח:), וע"ע סידור יעב"ץ בברכת "רחם" דהנוסח "רחם" שייך רק בדבר בנוי ולא בדבר חרב ובטל.

ריד. טור סי' קפ"ח ובי"י סי' קפ"ז בשם ראשונים, כגון "ומלכות בית דוד תושיענה" (ריטב"א הל' ברכות פ"ו ה"ו) או "מלכות בית דוד עבדך תכין עד עולם" וכיוצא בזה (רמב"ן ברכות מ"ח).

רטו. טור סי' קפ"ח ובית יוסף סי' קפ"ז.

רטז. בזמן הבית מברכים במטבע אחר (טור סי' קפ"ח ובי"י סי' קפ"ז בשם ראשונים). ואומרים כאן מעין החתימה סמוך לחתימה.

ריז. רמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"י, כמבו' בגמ' פו. שאחר האכילה היו עולים לגגות לאמירת הלל והיה דומה כאילו הגיין מתבקעים מקול המולת ההמון, ובמאור סוף פ' ערבי פסחים כתב כי מפני דוחק המקום שאוכלים כולם במקום אחד צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתן ואומרים הלל במקום אחר, ובמזבח אבנים סי' נ"ט תמה דאחד מעשרה ניסים היו שלא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים, ובודאי ה"ה האכילה והשתיה הכל היה ברוחב גדול, אלא שעולין לגגות כדי לומר ההלל בקול גדול, וזה דרך כבוד שיהיה שמחה גדולה בקול רינה וצהלה שקורין את ההלל בעיר הקודש.

פה

ריח. ראב"ד שם.

ריט. מקראי קודש שם ומזבח אבנים ס' ס' בדעת הראב"ד.

רכ. ממשיכים...מ"לא לנו". כדעת בית הלל במשנה פסחים קטז: וע"ע להלן עמ' ס"ב.

רכא. תוס' רי"ד כנ"ל עמ' ל"ט.

רכב. הגר"א בקול אליהו פ' וארא, דלכך נוהגים למזוג כוס חמישי וקוראים אותו "כוס של אליהו", משום דנחלקו הפוסקים אם צריך ארבע כוסות או חמש כוסות, דדעת כמה גאונים הובאו בטור ס' תפ"א דבעינן חמשה כוסות, ומספק מוזגים ואין שותים, וממתינים לאליהו הנביא שיכריע לנו אם לשתות כוס זה או לא. ומבו' בטור שם דלדעת רב עמרם גאון חותמים על ההלל "מלך מהולל בתשבחות", ואח"כ אומרים הלל הגדול ונשמת על כוס חמישי וחותמים שוב בברכת ישתבח ע"ש.

רכג. לכא' יוסיפו כאן כמה תיבות על הגאולה מהגלות כדכתיב (ירמיה כ"ג ז') הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם, בין לחכמים בברכות י"ב ב' דיהיה שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו, וכ"ש לבן זומא די"א דס"ל דלא יהיה מצות זכירת מצרים כלל כנ"ל הערות מ"ג מ"ד יתכן שישמיטו תיבות "ממצרים ... פדיתנו".

רכד. ע"פ האלשי"ך פ' עקב לענין ברהמ"ז דיהושע תיקן בנוסח "על שהנחלת לנו", ורק משגלו מארץ ישראל שינו חז"ל את הנוסח "לאבותינו", ופשוט דה"ל לענין מעין שלש שנתקן מעין ברהמ"ז.

רכה. ע"ל לעיל בברכת רחם בברכת המזון.

רכו. מג"א ס' תפ"א ס"ק ב'.

רכז. עדות בן נכר מנציב הרומיים מימי בית שני, מובא בסידור יעב"ץ.

רכח. כמבואר ביריעות שלמה פ"ה מכלי המקדש ה"ז דאין חיוב לינה אם לא הגיע לעזרה, וכן נקטו בהערות הגר"ש אלישיב ר"ה ה., מנחת אברהם יומא עמ' כ"ו ואמונת יהושע שם. וע"ע בספר תורת הקרבנות על הבאת קרבן ס' מ"ה שהאריכו בענין זה.

רכט. פסחים צ"ה: דפסח טעון לינה וברש"י ע"ש, וכמו לענין שאר קרבנות דטעונים לינה כמבו' בספרי פר' ראה (פיסקא קל"ד) ובירושלמי ביכורים פ"ב ה"ג והובאו דברי הספרי והירושלמי בהרבה ראשונים, (תוס' פסחים צה: יומא ג. סוכה מז. ר"ה ה. תגיגה יז: זבחים צז., ר"ח רמב"ן ריטב"א ומאירי סוכה מז.; רשב"א ריטב"א ר"ן

הגדה של פסח

ותוס' הרא"ש ר"ה ה. ועוד), ומבואר בדבריהם שאין בזה חולק ע"ש. וכן כתבו רוב האחרונים בשיטת הרמב"ם, עי' פנ"י ר"ה ה. בסה"ע, מנ"ח מצוה קל"ו אות ז' וקע"א אות ח', ספרי דבי רב לבעל החסד"ד פר' ראה פיסקא קל"ד, ראשון לציון חגיגה יז, ערוך לנר סוכה מז:, שפ"א סוכה מז., מעשה רוקח וכתר המלך בהל' ביכורים ודרך אמונה שם ס"ק צ"ג וס"ק צ"ו, וכן משמע בכס"מ ומהריק"ו שם).

[אכן יש מהאחרונים שכתבו בדעת הרמב"ם שחיוב לינה נאמר רק במביא ביכורים, אבל המביא קרבן אינו טעון לינה כיון שמדינא רשאי לשולחו ע"י אחר, עיין עמק הנצי"ב פר' פינחס (עמ' ר"ע), ספר הדרת בנימין (מצות כהן גדול וקדושתו אות ז') ואבי עזרי בהלכות ביכורים שם].

רל. משנה יומא כ.

רלא. משנה יומא שם, ולא היתה קריאת הגבר מגעת עד שהיתה עזרה מלאה מישראל.

רלב. מלבי"ם פ' חוקת (עמ' קמ"ז) בשם האריז"ל, סידור הגר"א בברכת יוצר אור, תוס' חדשים ריש מס' אבות, ועוד.

רלג. מהרי"ל סדר ההגדה סי' ח' ע"פ המשנה ברכות נא: משום שאם הכוס תהיה רטובה מבחוץ יטמאו ידיו את הכוס וישתמש בסעודה בכוס טמא.

רלד. משנה פסחים קיד.

רלה. משנה פסחים קטז: ובגמ' שם קיז:.